

સુચિ

કલા	દિવાળીના વેરૈયા	અદીઠ રંગાટી	૨
	સ્ટલ-લાઈફ	કિશોર રાવળ	૨
	પલ પલ, કલા કલા, છલ	જ્યા આલગિયા	૩
કવિતા	ચોટિયા	પ્રદૂષન તમા	૩
	ઈટવાડો જોઈને	બજુલ ભજુ	૪
	પવન પૂછે માનવને	રમા રાવળ	૪
	ચા અને સમય	અશોક વિદ્ધાંસ	૫
	રોમાંચ	સુરેશ દલાલ	૬
	ઝોફિસ મૈત્રી	સુજાતા ગાંધી	૬
	મન થયું	રણધીર નાયક	૭
	ગામઠી ગીતા	હરિહર ભજુ	૭
	ગજલ	આદિલ મનસૂરી	૮
	તો	પ્રવીષા પટેલ 'શશી'	૧૦
	બિન પરોવ્યો દોરો	વિરાફ કાપડિયા	૧૧
	અંચદી	કનક રાવળ	૧૨
	સ્વામી આનંદ	કિશોર રાવળ	૧૨
	ધૃષ્ટા	હરિવલ્લભ ભાયાણી	૧૩
	અંત વિનાનો અંત	વર્ષા પટેલ	૧૪
	જૂનું ઘર	અભુલ 'રસિક' મેધાણી	૧૪
મારો મમરો	ભોમિયા વિનાનું બ્રમણ	કિશોર રાવળ	૧૫
વાર્તા	એક બંગલા બને ન્યારા	કિશોર રાવળ	૧૮
	સોના	કિશોર રાવળ	૨૧
	વારતા એક અફેરની	હરનિશ જાની	૨૬
લેખ	મનમાનીતી	કિશોર રાવળ	૨૮
	મોટી બહેન		૩૧
વાનગી	કેસર કેંદ્રક	કિશોર રાવળ	૩૩
ભજિયાં			૩૫
ગુંજન	નાજુક નવલી નાર	જસવંત ભાવસાર	૩૮
	અમે આકળાં	કિરીટ રાવળ	૪૦
સ્વાસ્થ્ય	સર્વાંગ સુંદર	કોકિલા રાવળ	૪૧
શિદ્ધ કવિતા			૪૬
	અજબ-ગજબ ગજલ! તમારાં ફૂલો	કિશોર રાવળ	૪૮ ૪૯

ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક

કિશોર રાવળ

જાન્યુઆરી ૨૦૦૭

C

2

દિવાળીના ઘેરૈયા
અદીઠ રંગાટી

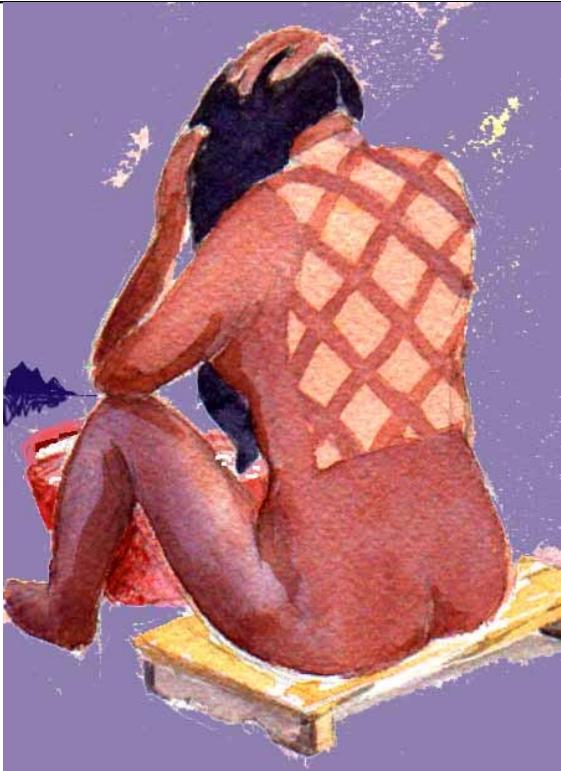
લાઈફ
રંગો, સુગંધે ને સ્વાદે
મનને પીય આહુલાદે!
કિશોર રાવળ

પલ પલ, કલ કલ,
છલ છલ જરણ જલ!

જ્યંતિ આવણિયા

ચોટિયા
પ્રધુભન તત્ત્વા

ખુલ્લા નવાણના વાંબ ઊચા જાળિયાની
આડશમાં કરતી અંધોળ,
નફ્ફટ ડોકાય મંય તડકે અધૂકડે
શુંચે તે શોધવાને ડોળ?

ચોળી અરીઠા ઉતાર્યો મેલ ને
ભૂતડાએ કીધાં સુંવાળા
નીતરતે અંગ હવે દોઉ હાથ જાલીને
આપહું હું લાંબા ખોવાળા,
ઉદે જીષેરી કાંઈ શ્રાવજાની ઝરમર શી
ઇંદ્રયું રળિયાત ચહું ઓર!

ખુલ્લા નવાણના વાંબ ઊચા જાળિયાની
આડશમાં કરતી અંધોળ...

વંડી છેવાડના જાંબુદિયા વંન થકી
સૂડાની ઉઠે ભરમાર
જાળ ખણે ચોટિયા ખરતાં ઉઘાડે અંગ
ટહુકાં તીખાં તે વારવાર!
કીડા-અંકોડિયા તો ખંખેર્યા જાય હાય
સાવ જે અદીઠ એ શેં લોલ?

ખુલ્લા નવાણના વાંબ ઊચા જાળિયાની
આડશમાં કરતી અંધોળ...

બફુલ ભણ	
	<p>આ ખેતરની ફળદુપ માટી ખોદાઈ, ટૂપાઈ, દબાઈ, સુકાઈ, શેકાઈને ઈંટ બને. અને પછી કચાંક દૂર ચૂના કે સિમેન્ટની જેલમાં પૂરાઈ જાય.</p> <p>પણ એમ તો કેટલાય ફળદુપ લેજાંઓ નાનપણથી જ આવી કેદ કચાં નથી ભોગવતાં?</p>
પવન પૂછે માનવને રમા રાવળ	
	<p>પવન પૂછે છે માનવને</p> <p>"તું શું દે છે તુજ બાંધવને? હું તો ફરતો ફર્યા કરું ચરાચરમાં રમ્યા કરું. જવનદીપ જલતી રાખ્યું મારે ના ઉચ્ચનીયના બેદ ના જડ કે ચેતન તણા હો ભલે માનવ કે પ્રાણી સાગર, સરિતા, વૃક્ષ, પંખી મારે મન સર્વ સમાન આપું સર્વને મૂકી મન."</p> <p>માનવ કહે છે પવનને</p> <p>"હું તો રમતો રચ્યા કરું મારા તારામાં રમ્યા કરું ખાલી ઝોળી ભર્યા જ કરું નડે ના મને ઉચ્ચનીય બેદ સ્વાર્થ કાજ ના કોઈ બેદ હું તો મારામાં રમમાણ રાતદિન નિજમાં ભસ્તાન પતિ, પત્ની ને પરિવાર."</p>
ચા અને સમય અશોક વિદ્યાંસ	

	<p>સમય આવ્યો ને સ્ટવ આવ્યા, કેરોસીનના કાકડા લાવ્યા, કર્કશ સૂરે ચાનાં ગાણાં ગાયાં. વીસ મિનિટયાં બનતી ચાથી મહેમાનોનાં દિલ હરખાયા.</p>
	<p>ચૂલાની ચાની વાતને પેઢી એક વીતી ગઈ, O. N. G. C.-ની સંગાયે બરશેનની પદરામણી થઈ. ધૂમાડો ને અવાજ ગાયાં ને ચુપકીદીથી ચા થાતી, મે'માન હા-ના કરે (માત્ર કિવેક ખાતર જ, હો!) એ પહેલાં સામે ડ્રે હાજર થાતી</p>
	<p>સમયની સંગાયે ચાએ જપટબેર દોટ દીધી. ચૂલો, સ્ટવ ને બરશેન છોડી, માઈક્રોવેઈવની મદદ લીધી. 'ડુબકી'ની ચા કશામાં બનતાં ટૂંકી થઈ છે વાત બધી, ઝાંકું કાંઈ ન કહેવું મારે, પણ છે ચા પીવાની નિરાંત વધી?</p>
રોમાંચ	

સુરેશ દલાલ

એક પંખી ઊડતાં ઊડતાં
અચાનક ટહુકું
અને આકાશને
જીજો રોમાંચ થયો.

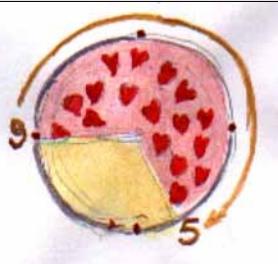
એક તરણું
અચાનક પથ્થરને તોડીને
પ્રગટ્યું
અને ધરતીને
જીજો રોમાંચ થયો.

કવિની કલમયાંથી
એક શબ્દ અચાનક
દીવો થઈને સળગ્યો
અને જોડણીકોશને
જીજો રોમાંચ થયો.

'કવિતા અંક ૧૩૮ ઓગસ્ટ ૧૯૯૦' માંથી.

ઓફિસમૈન્ઝી

અનુવાદ: સુજાતા ગાંધી
મૂળ અંગ્રેજી: ગેવન એવર્ટ

ઈલા પાગલપણે હરેશના પ્રેમમાં છે
અને હરેશનો જીવ શીલામાં છે.
ચન્દ્રકાંત બહુ થોડાકને પ્રેમ કરે છે
અને થોડાક તેને પ્રેમ કરે છે.

મેરી બેઠી બેઠી વાઈપ કરે છે પ્રેમની નોંધ
રોમન્ટિક પિયાનોવાદનની આંગળીઓની અદાથી.
કિરોજ ઊચે આકાશ તરફ જુઓ છે
જ્યાં ફાલગુનીની દિવ્ય સુગંધ લહેરાય છે.

નીતાની આંખોમાં ગોળ ફરે છે વળ લેતાં સાપોલિયાં
અને મગરુલીથી પોતે ધીમે ધીમે ચાલે છે.
દરેક જણ અણુઅણુમાં રોમાંચ અનુભવે છે
સુનીલની વાતોના ઈશારાઓથી.

દબાયેલી જાતીયવૃત્તિ બેફામ આકમક થશે
પણ તે આપણને સૌને જીવંત રાખે છે.
પત્નીઓ અને કામની દુનિયામાં આ છે એક અદ્ભુત
હવાફિર
અને તેનો અંત આવે છે સાડા પાંચે.

	<p>(કવિતા અંક ૭૮ ઓટોબર ૧૯૮૭માંથી સૌજન્ય: સુરેશ દલાલ).</p>
<p>મન થયું રણધીર નાયક</p> 	<p>વેદનાને પણ ભૂલી જવાનું મન થયું, સ્વભામાં જીવી જવાનું મન થયું. આંસુ પણ શબ્દ થઈ ઊગી શકે; સાંજમાં દૂબી જવાનું મન થયું. હું મૃગજળની પાછળ હરણું પાગલ રેતમાં ખૂપી જવાનું મન થયું. કોક સૂતી કણા વૂંઘળી વૂંઘળી સ્પર્શમાં ભૂલી જવાનું મન થયું. હર શાસમાં ઘટનાની યાતના સદા; મૌનમાં અશ્વ પી જવાનું મન થયું.</p>
<p>ગામઠી ગીતા હરિહર ભાડુ</p> 	<p>ધરતરાશટર કે' સે:- ધરમ ખેતરમાં ને કરુ ખેતરમાં, (જી) ધડીકમાં બાદી મરે (એવા) મારા સોકરા ને મારા ભાઈના સોકરા ભેગા થઈને હું કરે? હંજ્યડા, ભેગા મળીને હું કરે? અરજણિયો કે' સે:- નાનાં ય મારવાં ને મોટાં ય મારવાં ને મરવાનો નો મળે આરો, એવું રાજ કેદીકને નો કર્યું તો કિયો ગગો રઈ યો કુંવારો? કરહણિયા, હું તો નથી લડવાનો. કરહણિયો કે' સે:- આ અજરામર મનાયાનો આતયો, (ઇ) માર્યો નો મરાય, એવું હમજીને, એલા, દીવે રાયની,</p>

એમાં તારા બાપનું હું જાય રે?
અરજણિયા, મૂકને મૂરખવેડા.

જગત બધી આ તારી ઠેકડી કરે
ને હું યે કઈ કઈને થાક્યો;
ખતરીના કુળમાં ક્યાંથી આવો તું
ઉધા પનિયાનો પાક્યો? અરજણિયા...

જૂધમાં જીતીશ તો રાજ કરીશને
મરીશ તો જાશ હરગે;
એલા, તારો દિ' જો ઘરે હોય, તો તું
આવો લાગ શીદને મૂકે? અરજણિયા...

મોટા મોટા માતભ્યા પુરખ જેણે
વાસનામાં મેલ્યો પૂળો,
એવા ય તે જગ હારુ કરમ ફેરે
તું તે કઈ વાડીનો મૂળો? અરજણિયા...

કરમની વાત બધી આપશા હાથમાં
ને ફળની નહિ એક કણી;
એમ નો'ત તો તો બધા ય થઈ બેહત
દક્ષી શે'રના ઘણી, અરજણિયા...

ઉદ્ધુ ઘાલીને કરમ ફેરે જા,
ને ફળની કર્ય મા ફકર,
ફળનો દેનારો ઓલ્યો પરભૂટિયો ઈ
નથી તારા બાપનો નોકર, અરજણિયા...

અરજણિયો કે' સે:-
ભરમ ભાંંયો ને સંશે ટલ્યો,
ને ગન્યાન લાધ્યું હાસું,
તું મારો મદારી ને હું તારું માંકું,
નચાવ્ય તેમ હું નાચું,
કરહણિયા, હાલ્ય હવે હું લડવાનો.

હંજ્યડો કે' સે:-
જોગી કરહણિયો ને ભડ અરજણિયો
થાય જુ ઢેકણો ભેળા,
મારું દલહું એમ સાખશી પૂરે:-
ન્યાં દારી ઉદ્દી કેળાં,
ઘરતડા, દારી ઉદ્દી કેળ

ગાંધી આદિલ મન્સૂરી

આખ્યુંયે બ્રહ્માંડ હારી આવશે
એક એવો પણ જુગારી આવશે.

જિંદગી વનમાં ગુજરી આવશે
શહેરમાં પાછો શિકારી આવશે.

આજ મારી, કાલ તારી આવશે
વારાફરતી સૌની વારી આવશે.

પૃથ્વીના ગોળાઈનું કશ્કોલ(*) લૈ
આપના દ્વારે લિખારી આવશે.

હચમચી ઉઠશે બધું જડમૂળથી
ને ઘરેઘરમાં ધૂજારી આવશે.

ઝબકી ઉઠશે હણહણાટીથી બધા
એમ સૂરજની સવારી આવશે.

યોદ્ધો કેસરિયા કરી રણમોરચે
ભાર મસ્તકનો ઉતારી આવશે.

સૌ પશુધન સાથ હંકારી જશે
એક એવો માલધારી આવશે.

ઉડે ઉડે વેદના ઘૂંટાયેલી
ને મજા પણ એકધારી આવશે.

એરને અમૃત કહીને વેચશે
એક એવો ધંધાદારી આવશે

એક લાંબું લાંબું લાંબું બોગરું
છેવટે એક ડોકાબારી આવશે.

કાળાં કાળાં કાળાં કાળાં વાદળે
સહેજ રૂપેરી કિનારી આવશે.

શલ્દ-સન્યાસીના ભામક વેશમાં
અર્થના પોકળ પૂજારી આવશે.

ચાલતા રહીએ તિમિરમાં ઘાસ લૈ
કો'ક નાકે ચાની લારી આવશે

સર્પથી કંઈ કમ નથી આ મિત્ર જે

	<p>કાંચળી આખી ઉતારી આવશે નાચી ઉઠવાના બધાયે તાલ પર કુગુગી કૈને મદારી આવશે.</p> <p>ડગલે પગલે સામે મળતા માર્ગમાં સૌ પ્રલોભનને નકારી આવશે.</p> <p>શેખ સાહેબને સુરાલય મોકલો છાપ પોતાની સુધારી આવશે.</p> <p>આમ છે મસ્તક તો હળવું ફૂલ પણ પાધડી પંડિતની ભારી આવશે.</p> <p>વાટ જેતી આંખના ઊડાશમાં ધનુભધારી, ચકધારી આવશે.</p> <p>(મારો એક ભમરો મૂર્ક? કિશોર રાવળ)</p> <p>અરજ્યોમાં રખડતા માનવીને રેતમાં રમતું નગર એક આવશે.</p>
<p>તો પ્રવીષા પટેલ 'શશી'</p> 	<p>દેખ્યા રણે ઝાંઝવા ઝાંઝા બનો પરબ તો ખાસા રહીએ.</p> <p>નાકની દાંડીએ ગયા સીધા ઉતરો આડા તો વધાવી લઈએ.</p> <p>અગણિત વચ્ચે અને અટૂલા બનો મિત્ર તો મલકી જઈએ.</p> <p>હોઠ સીવીને લગાવું મૌન કરો ટહૂકો તો સંગીત છેરીએ.</p> <p>ખેલકૂદ નહિ વિખય અમારો થાબડો પીઠ તો રમત માંડીએ.</p> <p>ઇંધન વગર હોળી ભભૂકે મારો પિચકારી તો ધુળેટી ખેલીએ.</p> <p>ખાખ ઉદે ભીતર ને બહાર બજાવો બંસરી તો રાસડો રમીએ.</p> <p>આમ તો છે રહણપાટ ધણી</p>

	<p>આપો વિસામો તો થંભી જઈએ.</p> <p>દૂરથી લાગે કુંગરા રળિયામણા થાઓ ભોમિયા તો કંદરા ખૂદીએ.</p> <p>હિલોળે ચદ્રયો સંસાર સાગર બનો મારી તો તરતા રહીએ.</p> <p>સાપની કાંચળી શો આ મનઘો ધખાવો ધૂણી તો અલખ કરીએ.</p>
બિનપરોવ્યો દોરો વિરાફ કાપડિયા	
	<p>બિનપરોવ્યો દોરો, હું તો બિનપરોવ્યો દોરો, છુંદી છીછરો ફરફર કરતો, સોય થકી હું કોરો, બિનપરોવ્યો દોરો, હું તો બિનપરોવ્યો દોરો.</p> <p>આ તે કેનું પવન આવતાં વગર દિશે ને વગર ભિષેયે ઊરી જવાનો હું જ; ને એ કેનું કાઈ કરું નહિ તોય (અરે, શું તેથી જ) મુજમાં સહજ પડે આ ગૂંચ; મારા ધુંકા છેડા ભરતા મારી ઉપર પહેરો. બિનપરોવ્યો...</p> <p>સાંધુ સાંધુ પણ શાને હું, યદા સદાનું ખોવાયેલું રહેતું મુજ સંધાન; બાંધુ બાંધુ પણ શેણે હું, મારા ભુજથી વેરાયેલી મુજ ઊરી બેજાન; લીતર લખ લાચારી, આદત દેતી બહાર ટકોરો.બિનપરોવ્યો...</p> <p>હવે સોયના નાકમાંથી, ગીણા આ દરવાજામાંથી નીકળવા જ પ્રયાણ; મસ્તક મૂકવું સરાણ મારે, ધારની ધીરનારી કાપે ભલે નાક ને કાન; જૂનો સૌ સામાન તજને ઊડશે અટલ ખટોલો.. બિનપરોવ્યો...</p> <p>આ કોરે હું કોરો કોરો, મને સોયના સિંહદ્વારમાં બનવું લોહિત લાશ; આ કોરે હું ગોરો દોરો, પેલી કોરે રંગ ધરીને ઊલું છે આકાશ; જે કરવાનું આજ કરી લે, સમય સદાનો</p>

	ઓરો. બનપરોવ્યો...
અંચદી કનક રાઠન	<p>દિવ્યા થનગની ઊઠી, દાઈમા એક નવી રમત લાવ્યા. દિવ્યા પૂછે, "રમવાનાં કોઈ કાયદાઓ જરૂર્યા?" "હા...ના...કદાચ હશે થોડા." ઊભડક જવાબ મળ્યો. દિવ્યાએ મિનિટ એકમાં કોયડો રમવાનો કણ્યો, મૂકી જૂના નિયમો અભરાઈએ, મનપરંદ અવનવા ઘર્યા. તેની આંખોના ચમકાટે સૌને શિરોમાન્ય કરાવ્યા, દીકરી દાઈમાની લાડલી ખરી ને?</p>
 સ્વામી આનંદ અનુવાદ: કિશોર રાઠન	<p>સુજાતા ભંડની 'Swami Anand' પરથી અનુવાદ, 'Point no point' માંથી. તમે શું માનો છે? મને તો આ કવિતા સ્વામી આનંદ કરતાં કવિતા લખવા વિશે જ લાગે છે.)</p> <p>વર્ષા ઋતુમાં કોસબાદમાં તરેહ તરેહના લીલા રંગો જોવા મળે અને બીજા રંગો મનમાંથી વિલીત થઈ જાય છે.</p> <p>તે વખતે હું સતત વર્ષની હતી અને હમણાં જ રોજ સાડી પહેરતી થઈ હતી. સ્વામી આનંદ નેવાશી વર્ષના હતા અને લગભગ દૃષ્ટિકીન હતા. તેમના ચશ્મા બરોબર કામ નહોતા કરતાં ખાલી તેમની ભૂખરી આંખોને જ મોટી કરી દેખાડતાં.</p> <p>સવારના મને રસોડેથી બોલાવી અને મેં તેમને બપોરના જમણ સુધી થોડું વાંચી સંભળાવ્યું.</p> <p>એક દિવસ એ મને કહે "આજે તારી કવિતા વાંચી સંભળાવ." મેં થોડી વાંચી, એ શાંત રહ્યા. મેં ધાર્યુ કે ઊંઘી ગયા હશે અને હું થંબી ગઈ. પણ એ બોલ્યા, "ચાલુ રાખ."</p>

મેં એક લાંબી કવિતા શરૂ કરી
જેમાં ધરતી લેટાને હિમાલય, એક રૂપક તરીકે,
માણું કાઢે છે.

અને અચાનક જ હું શરમમાં ડૂબી ગઈ
હિમાલયનો આ રીતે ઉપયોગ કરવા માટે અને
એ પણ એવી વાઙ્મિત સમક્ષ જેણે
ગંગોત્રીનો હિમાચાદિત પ્રદેશ
ઉધાડે પગે ખૂંઘો છે,
જેણે કાંચનજંધા અને એવરેસ્ટ પાતળાં કપડામાં જ
પારખ્યાં છે.

હું મારી માગવા થંબી.
પણ એ કહે, "આગળ ચાલુ રાખ."

પછીથી સાંજના કોસભાદની
સરકણી, લીલીછમ ટેકરીઓમાં ચાલતાં
સ્વામી આનંદને નથી મારા કે નથી છગીના ટેકાની જરૂર.

હું જીવ ખાઈ તેમની પાછળ પડી ગઈ કે
મને મારી કવિતા સુધારવા કરી સૂચનો આપો.
થોડી પળો એ મુંગા રહ્યા અને પછી બોલ્યા,
"મારે તને કહેવાનું કરી જ નથી,
ફક્ત ચાલુ રાખ."

ધૂષ્ટા હરિવલભ ભાયાણી

ભોગતૃજા વિલાઈ ગઈ,
'પુરુષ હુ' એ અભિમાન પણ ઓસર્યુ,
પ્રાણપ્રિય સમવયસ્કોય ચાલી ગયા,
યાણિને ટેક્તા ઉઠવું,
દૃષ્ટિની ઝાંખ્યે ઝાંકવું -
તો ય આ દેહની ધૂષ્ટા તો જુઓ,
મરણ-ભણકાર સૂણતા ચકિત થઈ જવું.

(સંસ્કૃત પરથી અનુવાદ)

'કવિતા અંક ૧૩૮ ઓગસ્ટ ૧૯૯૦' માંથી

<p>અંત વિનાનો અંત! વર્ષા પટેલ</p> 	<p>મબ્યા તમે તો લીધો જિંડગીએ નવો વળાંક, ખણખણ વહેતું મેમનું જરણું, કર્યો મીઠો કલરવ મારા મન પંખીએ, નયનોમાં વસ્યું એક અવનતું મનસ્વમ હોઠો પર રચાયું એક સુંદર કાબ્ય, થઈ ગઈ બધી સવાર ફૂલગુલાબી, થઈ ગઈ આથમતી સંચા કેસરલાલીમા પણ વિધિએ વિશારેલી જૂદી રચના, છૂટા પડી ગયા તમે રાત્રી પહેલા, અને શરૂ થઈ ગઈ વિરહ વેદના..</p>
<p>જૂનું ઘર અભુલ રાજક 'રસિક' મેધાણી</p> 	<p>ના કોઈનો નિવાસ છે, એ ઘર છે આપણું ના ક્યાંય પણ ઉજાસ છે, એ ઘર છે આપણું. દીવાલે રંગ ના થયો વર્ષોથી જયાં, ને આજ શેવાળનો લિબાસ છે, એ ઘર છે આપણું. ફળિયામાં કાંટા, ગોખરાં વિખરેલ છે બધે ના પણ્ણની સુવાસ છે, એ ઘર છે આપણું. બારી, વરંગો, બારણાં, તૂટેલ લીંત પણ ખંડર આસપાસ છે, એ ઘર છે આપણું. બાજી ગયેલ જાળાં બધે ધૂળ ધૂળ પણ મન જોઈ જે ઉદાસ છે, એ ઘર છે આપણું. મોસમ હતાં જયાં એકલા પૂનમના રાત દિ' ત્યાં આજ બસ અમાસ છે, એ ઘર છે આપણું. દીવાલે કયાં કયાં રિફ્ક્ટ છબી ટાંગતા રહ્યા એનો હવા કયાસ છે, એ ઘર છે આપણું. છેલ્ણું મકાન છેલ્ણી ગલીમાં છે ને 'રસિક' રસ્તો પછી ખલાસ છે, એ ઘર છે આપણું.</p>

	<h2>મારો ભમરો</h2>
	<p>ભોમિયા વિનાનું ભમણ</p> <p>નિશાળના દિવસમાં વાંચેલું, સાંભળેલું ઉમાશંકર જોખીનું ગીત "ભોમિયા વિનાના મારે ભમવા'તા ઊંગરા" મારાં મગજમાં વર્ણાથી એક ઊંઘું આકર્ષણ જમાવી બેઠું છે.</p> <p>થોડા સમય પહેલાં જ બુદ્ધનો નીચે ટાંકેલો એક વિચાર વાંચવામાં આવ્યો અને મને બોધિસત્ત્વ પ્રાપ્ત થયાનો આનંદ ઉભરાડો.</p> <p style="padding-left: 2em;">"કોઈ કશું પણ કહે તે જલ્દીથી અપનાવી ન લેતાં, ભલેને એ કહેનાર હું હોઉં તો પણ, સ્વિવાયકે તમે પોતે, તમારા સ્વતંત્ર અનુભવ અને વિચાર શક્તિથી એ વિચાર સાથે સહમત થઈ શકતા હો."</p> <p>પોતાની મેળે જીવનની કુંજ કુંજ જોવાનો આનંદ અનન્ય છે અને, અને ભોમિયાને શોધવામાં એટલો સમય ગાળો એટલો સમય ખોજમાં પોતાની મેળે ગાળવો વધુ સારો નહિ? અને નીમેલા ગુરુઓ અંશતઃ પણ ખોટા પડે તો ઘણી વસ્તુ એકેડે એકથી શરૂ કરવી પડે. સર્દતર જૂઢા નીકળે તો તો રચેલી મહોલાત એક કાણમાં બાંગળીને લુક્કો થઈ જાય. ગુરુઓ, ભોમિયાઓ પણ માણસ જ છે અને તેમનાંમાં માનવ સહજ મર્યાદાઓ, સીમાઓ, વાદાઓ પણ હોય જ છે. પણ શિષ્ય અર્જુન નિશાળમાં બીજા નંબરે ન આવે માટે જયારે ગુરુ દોષાચાર્યને એકલાયનો અંગૂઠો ગુરુદક્ષિણામાં માગી લીધો ત્યારથી ગુરુઓને શંકાની દૃષ્ટિથી જોવાની મને ટેવ પરી ગઈ છે. એટલે કોઈને પણ સો ટકા સાચા માનીને આગળ વધીએ તો કયાંક પગ ચૂકી જવાના. સંસ્કાર, ઉછેર પ્રમાણે તેમનાંમાં પણ ઉણાપો હોઈ શકે. પરિણામે કોઈ કહે તે બધું અપનાવવા જેતું ન પણ હોય.</p> <p>ગાંધીજીનો જ દાખલો લઈએ? આપણો દેશ માર્ગ ખોઈને બેઠો હતો ત્યારે તેમણે અનોખું માર્ગદર્શન આપ્યું તે અમૃત્ય તો ખરું પણ તેથી તે અર્થશાસ્ત્રમાં, ઉદ્યોગો વિષે, તબિબી જ્ઞાનમાં, સૈક્યુઅલિટી ઉપર, મનો વિજ્ઞાન વર્ગેરેમાં પણ પારંગત હતા તેમ માની બેસનું અસ્થાને છે. અને એક માણસની અમુક બીજા વિષયમાં કચાશ હોય તે સ્વીકારવાથી તેને કલંક લગાડો છો તેમ માનવાની જરૂર પણ નથી. સૌની સીમાઓ સમજીએ તો આપણે અડબાડિયાં ખાતાં અટકિયે અને જેઓ એક વિષયમાં જણકી ઉદ્યો પછી તેમને માથે બધા જ વિષયમાં પોતાની શક્તિઓને પુરવાર કરવાની જવાબદારીનું દબાણ ન રહે.</p> <p>રખે માની બેસતાં કે મને કોઈ સારા શિક્ષકો મળ્યા નહિ હોય એટલે આ પૂર્વગ્રાહી મનમાં બેસી ગયા હશે. બે-ત્રણ તો અદ્ભુત અને અનન્ય મળી ગયા અને ઘણું તેમના તરફથી પામ્યો છું. શિક્ષકનું કામ ભાણવવાનું નહિ પણ પ્રેરવાનું જ છે. એક વિષય માટે તેમને ચટકો લગાડે તેટલું જ બસ છે. અમારી સાથે એક નિશાળમાં છોકરો હતો, છેછી પાટલીએ બેસનારો. કર્દી કોઈ વિષયમાં રસ નહિ, સમજ નહિ અને શા માટે હુનિયામાં નિશાળો સર્જ તેની કોઈ ઘડ બેસતી નહોતી. ચોથા ધોરણમાં અમને ગુજરાતીના એક નવા શિક્ષક મળ્યા. એમણે એ વિષય એટલો રસપ્રદ બનાવ્યો કે પેલા છોકરાને સૂજ પડવા લાગી અને જિંદગીમાં પહેલી વાર એક મહિને પ્રગતિ પત્રકમાં 'અ' મળ્યો. એ એક વિષયમાં સફળતા મળતાં એને થયું કે પોતે ડેબો નહોતો, સારા માર્ક મેળવી શકે છે એટલી બુદ્ધિ છે જ. બીજાં વિષયોમાં રસ લેવા લાગ્યો અને મેટ્રિક્યાં</p>

	<p>આખા સૌરાષ્ટ્રમાં આગલી હોળમાં આવી ઈનામ મેળવ્યું.</p> <p>ખરાબ શિક્ષક મળી જાય તો એથી ઊંઘી પ્રક્રિયા કરી શકે. અમારા ભૌતિકશાસ્ત્રના એક અનન્ય પ્રોફેસર નરસિંહભુલ કહેતા કે એક શિક્ષક અણુવિભાજનમાં જાણીતી સંકલિત પ્રક્રિયા, ચેઈન રીએક્શન, જેવો છે. એક ઇલેક્ટ્રોન અણુને ભેદે છે ત્યારે તે બે ઇલેક્ટ્રોનને છૂટા પાડે છે અને તે બે બીજા ચાર ઇલેક્ટ્રોન પેઢા કરે... એમ પળમાં ચેઈન રીએક્શન, શરૂ કરે છે. એમ એક ખરાબ શિક્ષક તેના વિદ્યાર્થીઓમાંથી બેએક તો ખરાબ શિક્ષકો સર્જ છે અને વણસેલી વાતને વધુ વણસાવે છે.</p> <p>જૂનું શાન, પેલા સંઘર્યા સાપ જેવું, બધું કામનું જ હોય છે તેવું પણ નથી. નવું શાન મળે છે ત્યારે જૂનું શાન અણીશુદ્ધ અને અકંબંધ રાખવાની કોઈ જરૂર ન પણ રહે. થોડું પરિવર્તન કરવું પડે, ક્યારેક સંદર્ભ 'ક્યારો' છે તેમ કહી ફેંકવી દેવું પડે છે. બે પાંચ હજાર વર્ષ પહેલાનાં માણસો જે કહી ગયા તે સાચું જ હતું તે માનવાની ભૂલ ન જ કરવી જોઈએ. તે જમાનામાં જે ઉપલબ્ધ હતા એ સાધનોથી ખૂબ જ ઊરી બુદ્ધિ ચલાવી પ્રયત્નો કર્યા હતા તે બદલ માન તો રાખીએ જ અને મંત્રમુગ્ધ થઈએ, થવું જોઈએ. પણ 'મોટા, તમે આ વસ્તુમાં થાપ ખાઈ ગયા' તેમ પૂરા સંન્યાન સાથે, ઐતિહાસિક અગત્ય નોંધી, નીચે લાખીએ 'વડિલ ખોટે રસ્તે ચડી ગયા.' 'જૂનાં સત્ત્યોનું' મૂલ્ય પણ અવારનવાર કસોટીના આંકમાંથી પસાર કરી આંકવું જરૂરી છે નહિ તો પૂર્વઝેને એ વખતે સાચાં લાગતા અસત્યો આજે પણ ઊરી જડ વાલી બેસરો.</p> <p>ગુરુ વગર સારું-નરસું, વ્યાજભી-ગેરવ્યાજભી શું એ કેવી રીતે જાણનું? મને સૂઝેલા થોડા વિચારો રજુ કરું?</p> <p>૧ કુતૂહલવૃત્તિને પ્રોત્સાહન: પ્રશ્નો પૂછો અને પૂછવાને બીજાને ઉત્તેજન આપો. અંધશ્રદ્ધા પ્રશ્નો પૂછવા પર અંધૂષ્ઠા લાવે છે ત્યારે ત્યારે પ્રગતિનો કોઈ અવકાશ નથી રહેતો. કોઈને "બેઠ બેઠ, માંકડને મો આચ્યુ" કહી એ કુતૂહલ વૃત્તિને લોકો મારી નાખે છે. એક વખતની ચાલી આવતી પ્રણાલિકાઓ આજે શા માટે ચાલુ રાખીએ તે વારંવાર પૂછવું જરૂરી છે. જે લોકો તેમના જમાનામાં નવા વિચારો આપી ગયા છે તેમને કંઈ પ્રશ્નો ઊંઘ્યા જ હશે અને એટલે જ નવા વિચારો આપી ગયાં!</p> <p>૨ ઓકમનો અસ્થો: ૧૪મી સદીનો ફિલસ્ફ્યુક વિલિયમ ઓકમ એક અદ્ભુત ભેટ આપી ગયો છે. અસ્ટ્રો એક રૂપક છે. તેનો સ્કિલ્ફાન્ટ સહેલો છે. સદીઓથી ચાલી આવેલાં અને મનાતાં સત્યોભાંધી નવા અવલોકન, નવાં શાને, નવા વિચારોને લીધે જે સાચું ન લાગે તેને કાપીને ફગવી દો. અને આ ક્રિયા હમેશા ચાલુ જ રાખો. બે ચાર ઉદાહરણો જોઈએ. એક, પંચમહાભૂતો લઈએ. આજે સૌ પદાર્થની બાંધણી અણુઓમાંથી અને અણુઓની બાંધણી ન્યૂટ્રોન, પ્રોટોન અને ઇલેક્ટ્રોનથી જ થઈ છે. એટલે પાંચ મહાભૂતોની વાત જ મૂકી દો. અને પાણી બે અણુઓભાંધી બનેલું છે, હવા ભાતભાતના મસાલાથી બનેલી છે, અગ્નિ વસ્તુ જ નથી પણ એક એનાર્થ છે, વગેરે વગેરે. બે, શીતળા એક વખત આપણી શરીરિત બહારની એક ભયંકર શરીરિત હતી, આજે વાઈરસ તરીકે જાણીએ છીએ ત્યારે તેને દેવી કહેવાનું મૂકી, તેનાં મંદિરો, પૂજા, માનતાઓ બંધ કરી રસ્તી મૂકવાના પ્રોત્સાહન આપીએ. ત્રણ, બધા દર્દો સમજાવવા કષ, પિતા વાત કામયાં નથી આવતાં. દવાઓ સાચી હોઈ શકે, રોગનાં મૂળો ખોટાં અને તે પરના નિદાનો ખોટા. અને "બૈરાઓમાં અકલ ઓછી", "અકલવાળા સરદાર મળવા મુશ્કેલ" એવી એવી વાતોને પણ તિલાંજલિ આપીએ.</p> <p>૩ બિનસાંપ્રદાયિક ઉકેલો (Secular solutions): જૂદા જૂદા સંપ્રદાયના લોકો જૂદા જૂદા રસ્તાઓ લે અને દૂઢપણે માને કે તેઓ સાચાં છે. જો એ બધાં તેમની દૃષ્ટિએ 'સાચાં' હોય તો એ બધાં ખોટાં. મૂલ્ય પછી હિંદુઓ એક દિશામાં, મુસ્લિમો બીજી દિશામાં અને</p>
--	---

ઘિસ્તિઓ ત્રીજી દિશામાં ઉપરી જાય તે કલ્યી નથી શકતું. હિંદુઓ જમવામાં, લખવામાં જમણો હાથ વાપરતાં હોય અને એવો બાધ બીજા કોઈને ન હોય એટલે ડાબેરી જમણેરીમાં કોષ વધુ સારું એ પ્રશ્ન જ ચર્ચાએ નહિ.

૪ નાટકકથાઓની રચનાઃ આ જરા નવો રસ્તો છે. સમાજમાં રોજ રોજ જોવાતાં, અવલોકેલા પ્રસંગો આપણી જિંદગીમાં આવે તે શું કરતું તેમ વિચાર કરીએ-અને ઉકેલ શોધીએ. એ ઉકેલો વધુ તટસ્થ અને ઊભીઓના આવેશથી પર હશે. તે પળે મનમાં નોંધાયેલા ઉકેલો, જ્યારે ખરેખર જરૂર પડશે ત્યારે ઘણું માર્ગદર્શન આપી શકશે. પરણા પહેલાં સાસુ-વહુના પ્રશ્નો, પતિ-પત્નીના પ્રશ્નો વિચારી રાખો. છોકરાં થયાં પહેલાં જ વિચારો કે જો મારો છોકરો જરા મંદબુદ્ધિનો હોય, કે મારી દીકરી વણગમતા કોઈ પાડોશીના છોકરા સાથે પરણવાનું નક્કી કરે તો શું, વગેરે વગેરે.

૫ પૈસાના પ્રવાહની પારખ: મોટી મોટી વાતો પાછળ સ્વાર્થવૃત્તિ સંતાયેલી હોય છે. વાતોમાં "આમાં કોને બે ટકા ફાયદો થાય છે" એટલું ધ્યાન રાખો તો ઘણી સ્થિતપ્રશ્નતા અને પરોપકાર પાછળ છુપાયેલા કોઈને અંગત રીતે થતાં ફાયદાઓ દેખાઈ આવશે.

અને આ બધું જો તમને ગળે ઉતરે તો જ અપનાવશો, મારે કહે તો નહિ જ!

એક બંગલા બને ન્યારા કિશોર રાવળ

મારા દાદાજીને મહારાજાએ તેમની બેંકમાં મેનેજર બનાવ્યા ત્યારે તેમનું રહેવાનું ગામ વચ્ચે આવેલા શેરરીપીઠના તેલામાં. આ તેલો એટલે એક મોટું ફળિયું સો કુટ લાંબું અને એનાથી પોણું પહોળું. તેમાં એક બાજુને વાણિયાનાં ધર અને તેને કાટખૂણે અમારાં, બ્રાહ્મણોના ધર. એક જમાનામાં ત્રણ માળનું ધર છાગનદાદાએ, મારા દાદાના પિતાએ, બંધાવેલું. તે જમાનામાં સિમેન્ટ કોંકિનું તો નામ પણ કોઈએ સાંભળેલું નહિ. એટલે ઉચા ધર બાંધવા હોય તો જારી દીવાલો ઊભી કરે અને જયાં એક માળો પૂરો થાય એટલે લાકડાના વિંગા પીઢીયાં સામસાભી બે દીવાલ પર આડા ગોઠવે. એ પીઢીયાં વચ્ચેનું અંતર ૧૫-૧૬ ઇંચ જેટલું હોય જે માપની લાદીઓ બે પીઢીયાં વચ્ચે મૂકાય અને ચૂનાનો મલામો લગાડી વચ્ચેની તડમાં ભરે. આ લાદીઓને પાટડી કહે.

આ રચના પીઢીયાં-પાટડીની કહેવાય. મોટી મોટી હવેલીઓ આ રીતે બનતી અને કેટલીય પેઢીઓએ એમાં ભવસાગર પાર કરેલા.

આમ આ કાટખૂણે બે ઘરોની કતાર આવેલી, ત્રીજી બાજુએ કોઈના ઘરની પછીત આવે એટલે તેની મોટી દીવાલ ટેકો દઈને બેસવા જેવી અને જાહેર જાજરુ તરીકે વપરાય. મનનો દેહ ઉપરનો કાબૂ કેટલો અગત્યનો હોય છે તે તો સદીઓથી આપણને ગળજૂથીમાં પવાતું આવ્યું છે પણ પેટખૂણી માટે બહુ દેહદમન કરવું સારું નથી. પરિણામે દિવસમાં ગમે ત્યારે લોકો એ જગ્યાનો કોઈ સંકોચ વગર ઉપયોગ કરતાં. તેમે ક્યારે પણ તાં બેઠા હો, પણ કોઈને ખબર ન પડે કે તમે ત્યાં છો તેનુંએક વિસ્મય પમાડે તેવું કારણ પણ મનોબળ.

સૌને નાનપણથી ઠોકી બેસાડવામાં આવ્યું હોય કે આવતાં જતાં એ દીવાલ તરફ નજર જવી જ ન જોઈએ. એટલે કોઈની નજર જાય જ નહિ અને તમે અદૃષ્યના અદૃષ્ય જ રહો.

આ ફળિયામાં એક બાજુ પાણીનો સાર્વજનિક નળ. નળ ઘરમાં નાંખીને ઘરમાં કચકાણ કરવાનું લોકોને બેહૂંક લાગતું અને નદી કૂવે પાણીઓ ભરવા કરતાં તો આ કેટલું સહેલું હતું? આથી વધુ જિંદગીમાં શું જોઈએ? એક પરમ સંતોષ હતો. આખો દિવસ, બેરાંઓ વાસણો માંજતા હોય, લૂગડાં ધોવતાં હોય અને નાનાં નાનાં છોકરાં, છોકરીઓને નહિલાવતાં હોય, આખા ગામની ચર્ચા થતી હોય એ દૂષ્ય આજે પણ મારાં મનમાં ખૂબ જ સ્પષ્ટ છે. રોજ બંગિયાઓ આપીને સામેની દીવાલ સાફ કરી જાય અને સાંજ સુધીમાં એવું ને એવું જ. એ તેલાખાં કોઈને ઘરે લગન હોય ત્યારે એ ચોગાન સાફ થાય, પાણી છંટાય અને પરિણા પત્રાણાં નાખી જમણવાર થાય. બે દિવસ શૌચાલયની બાજુના તેલાખાં કભચલાઉ સ્થાપના થાય.

મારા દાદાને બેંકમાં જવા આવવાનું બહુ સહેલું. ચાલતા જાય તો પાંચ મિનિટમાં બેંક ભેણા થાય. મોબાઇલ ફોનાં જાય તો પંદરેક મિનિટ થાય. ઈ ગારીવાળાનાં ટારડાં, ઈ હૈયું દળામજા ડેરિસરોઝની ગઈા, 'એ બાપા, એ મોટા ભાઈ જરા જવા ધો' એમ કરગરતો ધોડાગાડીવાળો માંડ માંડ રસ્તો કાઢે અને એમાં પણ ભડ પડે કે 'ધોડાને જરા રજકો ઓછો નીરતો હો તો!' બિચારો શું કરે?

એમાં મહારાજાએ ઓલા તપ્તેશ્વરનાં મંદિરની યે ઓલી બાજુ પલોટ પાડ્યા. સો સો રૂપિયાના મૂલે પોણો પોણો એકર જમીનના ટુકડાઓ તાંબાને પતરે યાવદું ચંદ્રદિવાકરો-જયાં સુધી ગનગમાં સૂરજ ચંદ્ર છે તાં સુધીની - માલિકીના હક્કો સાચે કાઢ્યા. ખુલ્લી હવા, ગામના ધોખાટથી શાંતિ, નતું ઘર બાંધીએ તો પક્તાશ રહે અને મનમાનું પૂર્વિભૂભ ઘર બંધાય તો સવારનો તરકો ઘરમાં આવે એવાં બધાં પ્રલોભનોથી શહેરના બીજાં અમુક નાગરિકીની જેમ દાદાનું મન ઉણક્યું. જૂના ઘરમાં કોઈ હવા ઉઝાસ નહીંતાં એનો થોડો અણગમો દાદાને ખરો.

પણ ચકાસકી કરવી સારી. સાવ વગડામાં એમ જવાય? ત્યાં કોઈ અંધારી રાતે કાપી નાખે તો કોઈ ગંગાજળ પાવાય નો આવે. સદભાગ્યે, છીલભાઈ દવે ભાવનગરના પોલિસ ઓફિસર. આ પણ અજબ ને? બ્રાબણનો દીકરો પણ બે કાનની બુંદીઓ કપાઈ જાય તેવો સાફો પહેરે, અવાજ ગીરના સાવજ જેવો, ભલભલાના ચોરણાં ભીના થઈ જાય એવી ધાક. બાપુજીએ એનો સલાહ લીધી. એ કહે, "બાપુજી, હું બેઠો છું ને? કોઈ કંઈ નો કરે. તમારો કોઈ વાંકો વાળ કરે તો તેની પેઢીનો અંજામ લાવી દઉ. ફકર નો કરતા. એઈને ભગવાનનું નામ લઈ મોજ કરો."

"ભગવાનનું નામ જ લેવાનું હોય તો તારી શી જરૂર?" દાદા હસ્યા, પણ કોઈ શાંતિ અનુભવી.

બસ, હવે કોઈ ચિંતા ન રહી. દાદાએ જમીન લીધી. પોતાના એક દોસ્તનો દીકરો મસ્તરામ હમણા કંતાટીના કામમાં પડ્યો હતો. જો બ્રાબણ મળે તો બીજો કંઈ ગોતવો જ ન પડેને? "મસ્તરામ આવી જજે." મસ્તરામ આવી ગયો. પગે લાગી બોલ્યો, "બોલો, બાપુજી, શું કામ પડ્યું?"

દાદાએ કામ સોખ્યું કે અહિ ઘર બાંધવું છે. "થઈ જાય." મસ્તરામનો આત્મવિશ્વાસ અજબનો અને મો પર એનું પ્રતિબિંબ પડે. હસ્તો ચહેરો, ખુશનુમા સ્વભાવ, હુનિયાને પોતાના ધાર્યા ઢાળવાની તમના, અને જુવાનીનું જોર. "થઈ જાય, અફલાતૂન ઈજિલશ સ્ટાઇલ બનાવીએ." બાપુજીના કાન સરવા. "ઈજિલશ સ્ટાઇલ? એટલે મારે ઘરડે ઘડપણ કાગળ વાપરવાના?"

મસ્તરામ થોડો છોભીલો પડી ગયો. "ના, ના એમ તો થાય નહીને. હું પ્લાન બનાવી લાવું."

"એમ ઉતાવળો નો થા. જો સાંભળ. આગળ બે કુટુંબ રહે એવું જોઈએ. એક ભાડ આખ્યું હોય તો ભાડામાંથી હું ન હોઉં ત્યારે પણ કુદુંબનું ગુજરાન ચાલે. પાછળના ભાગમાં નાના નાના આઉટહાઉસ. અને સાથે ગેરેજ જેવું જેમાં માળી, પગી એવા પડ્યાં

રહે. છેક પાછલા રસ્તે જાજરાં. બંગિયા આવીને પરબારા સાફ કરીને હાલ્યાં જાય.." દાદાએ સ્પેસિફિકેશન રજૂ કર્યા.

બે દિવસમાં ખાન લઈને મસ્તરામ હાજર. ખાન દેખાતી સમજાવ્યો. "આ આગળના ભાગમાં કેટલી જગા છોડી છે?"

"દસેક ફૂટ. બારણું ખોલો ને બે ડગલા ચાલો એટલે ઉભે રસ્તે."

"તો આ પીપરનું જાડ ક્યાં જાય?" દાદાએ જીવીન પરના પીપરના જાડ સામે આંગળી કરી દેખાડ્યું. "એ તો બે દિ'માં કટકા કરી પડીને પાદર જેવું થઈ જશે? એની ચિંતા ન કરો."

"એલા મૂરાખ, ખબર છે આ જાડ ઊગતાં કેટલા વરસ થયાં હશે? એને કાપવાનો વિચાર કરતાં શરમ નથી આવતી? આ જાડ તો મારે જોઈએ. હું તો શમજાં જોતો હતો કે સાંજે સાંજે એની નીચે બેઢા હોઈએ, બે એક બાંકડા નાખ્યા હોય એટલે મળવા આવતા લોકો બહાર છૂટામાં હવા ખાય, કેવું રહું લાગે. ઘર પાછું ઘક્કેલ."

ત્યાં દાદાનો ડેલો બાથરૂમ પર ગયો."આ બંધ કરવાનું શું કારણ? ચોકડી સારી. કોઈને બૂમ મારો તો આવીને ડેલમાં ગરમ પાણી ઠાલવી જાય." મસ્તરામે સમજાયું કે કષાડાં કાઢીને નાવું હોય તો વાંધો નહિ. દાદાને હસતું આવ્યું "એલા, કાલો જો છો?

નાનાં છોકરાં નાગાં નાગાં નહાય અને એને દીવાલ હોય કે નહિ એ ન નહે. પણ હું કે તું કંઈ કોઈ હિ' એવી રીતે નહાઈએ ખરા?

" મસ્તરામ બિચારો શું કહે? પોતે કેટલો આધુનિક હતો તે કેમ કહી શકે? પણ તોય સમજાયું કે "ઘર આપું કચુકાણ નો થાય, વૈરાંઓને બચારાને કોભ ન થાય." છેલ્લે જ્યારે કહું કે શિયાળામાં નહીતાં હંડી હવાનું મૌજું કમકમા ન લાવે એટલે દાદાને વાત ગળે ઉત્તરી ગઈ.

દાદાને એક ફણગો ફૂટદ્યો. "એલા, મસ્તરામ, ઘરમાં વીજળી લાવવી કે નહિ? ભગવાને રાત હિ' અમથાં બનાવ્યાં છે? રાતના બતી થાય પછી કરવું શું?"

"તમે રામાયણ વાંચી શકો..."

"એ તો મોઢે છે, વાંચવાની શું જરૂર?"

"કોઈ રાતના આવે તો મોહું જોઈને વાત થાય. " "ઓળખીતાં હોય તેનું મો તો જોયેલું હોય અને અજાજ્યાને રાતમાં ઘરમાં આવવા જ ન દઈએ ને!" "ગમે ત્યારે ખખડાટ થાય તો જપ કરીને બતી થાય અને ચોરડાકુ હોય તો તેનું મો દેખાય તે પહેલાં ભાગી જાય..""ઈ સાચું, પણ વીજળીમાં માણસો ચોટી જાય છે એનું શું? રામસિંહ બાપુનો પગી બે દિ' પહેલા જ ચોટી ગયો એ તો સાંભળ્યુંને?"

"બાપુજી, એઝો લાકું નહિ પકડ્યું હોય. શરીર લાકડાને અડકે તો વીજળી ન લાગે. એક હાથ લાકડે રાખો એટલે કોઈ ફિકર નહિ." દાદાની શંકાનું સમાધાન થઈ ગયું અને વીજળીની હા પડી ગઈ.

"મારે પૂજા કર્યાં કરવી?"

"ઈ રહી ગયું, હો. કંઈ ક બંદાબસ્ત કરીશ." તે વખતે એ સદીના ગ્રીજા દાયકામાં યુરોપમાં સિમેન્ટ કોન્ક્લિટની નવું નીકળ્યું હતું અને સૌ એનાં ગાણાં ગાતાં હતાં. મસ્તરામને નવું કરવાનો શોખ અને આ તક હાથમાં આવી તે કેમ જવા દેવાય! મસ્તરામે બીતાં બીતાં વાત કાઢી. "બાપુજી, મને થાય છે કે ઘરની ઉપર એક અગાશી બનાવવી. ઊનાળામાં તાં જઈને ખુલ્લામાં સૂવાય. હમણા વિલાયતમાં સિમેન્ટ-કોન્ક્લિટ નવું નીકળ્યું છે. એટલે છાપરાની જરૂર નહિ. ઢાળ કર્યા વગર સપાટ છત થઈ જાય અને પાણીનું ટીપું પડે નહિ." આર.સી.સીનાં સિદ્ધાંતો સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ દાદાએ હાથ હોઈ નાખ્યા. "જો સૂતો હોઉં તો માથે ન પડવું જોઈએ અને વરસાદમાં ચૂવું ન જોઈએ. એવું કંઈ થશે તો કાળી રાતે તને બોલાવીશ."

બીજા બે દિવસમાં નવા ખાન લઈને મસ્તરામ હાજર. ઘરની આગળ ખાસ્સી જગ્યા છોડી પીપરને અભયદાન અપાયું, બાથરૂમને ધોળા કાચની લાટી નાખવાનું નક્કી થયું, પૂજા માટે પાછળ એક લંડકિયું બનાવ્યું. કરવો હોય એવા મોટો હવનનો ભડકી થાય. દાદાને એ ગમી ગયું.

કિશોર રાવળ

મસ્તરામને આર.સી.સીનો અંગત પરિચય નહોતો એટલે થોડી દહેશત હતી અને અખતરા માટે હોસ્પિટલમાં ધોળાં ઉદર રાખે છે તેમ દાદા ઉપર અખતરા કરવાની હિંમત મસ્તરામાં નહોતી. પણ જેજું ફળદુપ એટલે સરસ માર્ગ કાઢ્યો.

ઘરમાં બેઠકનો રૂમ સૌથી મોટો. તેની ઉપર યુગ્મુગની ચકાસણીમાં પાસ થયેલું છાપરું મૂક્યું. આધુનિક તત્ત્વ ઉમેરવા, નિંભાડાના ગોળ નણિયા નાખવાને બદલે, વિલાયતી નણિયા નંખાવ્યા. બાકીના આખા ઘરમાં આર.સી.રી. પણ નૌતમલાલ માસ્તર જેમ ધોતિયું પહેરીને ઉપર સાવચેતી ખાતર પડ્યો બાંધતા તેમ આર.સી.રી. નીચે પીઢીયાં નામેલા, ખાલી પાટીને બદલે આર.સી.રી. રાખવા જેટલી હિંમત કરી.

દાદાએ ઘરમાં આનંદથી વર્ષો ગાળ્યા. લાંબા સમય સુધી એક હાથમાં લાકડી લઈ બીજા હાથે ચાંપ દાબી બતી ખુલબંધ કરતા. વર્ષો પછી વીજળીમાં શ્રદ્ધા બેઠી ત્યારે લાકડી રાખવાનું બંધ કર્યું. કાળી રાતે મસ્તરામને બોલાવવાની જરૂર કદી ન પરી. કયારેક વધુ વરસાદ આવે ત્યારે આર.સી.રી. થોડું ચૂંચે પણ એ દરદ તો છાપરામાં પણ રહેતું એટલે દાદાને એનો કોઈ રંજ નહોતો. સાંજે તેમના ગોડિયાઓને લેગા કરી દાદા ગામગપાટા, અંગ્રેજોની કુનેહ, ગાંધીએ શરૂ કરેલું ડિંવાણું, થઈ નથી અને થાવી નથી એવી ભાવનગરની જાહેરલાલીની વાતો કરતાં મોજ કરતા.

	<p>સોના કિશોર રાવળ</p>
--	----------------------------

બોરતળાવને કંઠે થાપનાથનું મંદિર છે. એક દિવસ સવારના ચાર વાગે પૂજારી મંદિર ખોલવા ગયા ત્યાં તળાવમાં કંઈક તરતું દેખાણું, બૂમો મારી માણસો લેગા કર્યા અને બે જુવાનીયાઓએ પાણીમાં જંપલાવી એક યુવાન બાઈનું શબ કંઠા ભેગું કર્યું.

પોલિસો આવ્યા. પંચનામું કર્યું. ફોજદારે અટકળ કરી પોલિસની ભાષામાં પરિસ્થિતિનો નિયોડ કાઢ્યો. "હરામના હમેલ રહ્યા હશે તે ગામને શું કાળું મેહું દેખાડે? કંઈ બીજો રસ્તો ન મળ્યો તે ગામ આખાનું તળાવ ગોળારું કર્યું." દાકતરી તપાસમાં ફોજદારનું મંતવ્ય સાચું પડ્યું. પૂછ પરછ કરતાં બાઈ કોણ હતી તેનો પત્તો ખાંધો. બાઈ સોના બાળમંદિરમાં છોકરાંને ચિત્રકામ શીખવાડતી હતી.

તેને ઘરે પોલિસ ગયા તો મેમાન આવવાના હોય તેવું બધું ચોખું ચણાક! ઓરડામાં બારી પાસે એક બાજાર પર વાંસળી વગાડતા કૂઝાની એક છબી આગળ ધીનો દીવો હજુ પણ બળતો હતો, આગળ કૂલોનો ઢગલો અને એક અગરબતી સુગંધ ફેલાવી નીચે રાખની એક ઢગલી મૂકીને અલોપ થઈ ગઈ હતી, રહ્યું ખાલી એનું એક કૂદૂ. બાજાર આગળ તાજી જ ચીતરેલી કુલ-વેલનું સુશોભન હતું. આંગણામાં પગથિયા પાસે રંગોળી પોલિસોના પગલાંઓમાં થોડી રેણાઈ ગઈ હતી. ફોજદારે એક ટિચું ચડાવી ટીકા કરી, "સાલી, વીચાવાની થઈ અને ગામને દેખાડવા ગઈ કે પોતે કેવી ધર્મિજા છે!"

અને સાવરહુંડલે સોનાના સસરા ઉમિયાશંકરને ખબર આપ્યા અને શબદો કબજો સોખ્યો. બાળમંદિરનું નામ આવે અને પોતાના છોકરાંઓ આવા ચરિત્રાહીન માણસો નીચે ભણે તે માબાપોને ખબર પડે તો મોટો ઉહાપોહ થઈ જાય એટલે ઉપરથી પૂરતું દબાણ થતાં બાઈને ફસાવનાર શષ્યુ 'પૂરતી માહિતીના અભાવે' લા-પતા રહ્યો અને પોલિસના ચોપડે વાત સંકેલાણી.

પણ પોલિસને ચોપડે કેટલી સાચી વાતો કેટલા વિકૃત રૂપમાં લખાણી હોય છે તેનો તો ખ્યાલ કેટલાને હોય? તેને જ પરમ સત્ય માનવા આપણાં લોકો ટેવાયેલા હોય છે. મને મારી રીતે વાત કરવા દો. પહેલેથી માંગીને વાત કહું.

દીકરો પરણાવીને સોના વહુ ઘરમાં આવ્યાં એટલે ઉમિયાશંકરનું તાલહું તગતગવા લાગ્યું. રૂમજુમ કરતી વહુ ઘરમાં કામ કરતી હોય, સસરાની બધી સગવડતા સાચવતી હોય. રાંધણાની રોનક બદલાઈ ગઈ!

ઉમિયાશંકર મનમાં મનમાં કહે કે ભોળાનાથે નરનારીનું સર્જન કરી અને અંદર હેત પૂર્ણા, દીવડામાં ધી પૂરે તેમ, અને મોટો ગજબ કરી નાખ્યો.

"હે ભોળાનાથ," સવારની પૂજા વખતે બોલ્યા, "ગયે વર્ષે એક દીકરીને સાસરે વળાવી તો સોના જેવી સોના ઘરમાં આવી. વાહ, વાહ, શું તારી માયા?"

સોના વહુને ચીતરવાનો શોખ તે તો સાંભળ્યું હતું. પણ દિવાળી વખતે તેની પ્રતીતિ થઈ. આંગણામાં રોજ નવી રંગોળી થાય, માટીના રંગો ગુંદરમાં કાલવી પગથિયા પર વેલ અને કમળના બુંકાઓ ચીતર્યા. દીકરાના મનમાં પરાણે સંતારી રાખેલો મરકાટ કેંદ્ર ઉમિયાશંકરથી અદ્ધતો ન રહ્યો.

માગશર મહિને બગીચામાં પાણાની ડેરવફેરવ કરતાં દીકરાને એરુ કરડ્યો અને બે કલાકમાં મામલો પૂરો.

"અરે ભોળાનાથ, આ તને શું સુજ્યુન? મારો વિચાર તો બાજુએ મૂક કે ડોસો હવે કેટલું કાઢવાનો છે પણ સોના વહુનો વિચાર ન આવ્યો? ભુંડા, તું ભોળો છો કે ભોટ છો? મને તો કંઈ રસ્તો દેખાડ કે જેથી હું આ દીકરીને કંઈ સાંત્વન આપું, કંઈ દિલાસો દઉ કે કંઈ માર્ગ દેખાડું?"

બારમું તેરમું પત્યે ઉમિયાશંકરે સોનાને બોલાવી, "વહુ, જરા આવશો આ બાજુ?" સોના બાજુમાં આવી માથું ઢાંકી બેઠી. "બૈલો, બાપુ, આ આવી."

"જો બેટા, આ તારું જ ધર છે અને એ તારું કોઈ હિ મટવાનું નહિ. મને ચિંતા થાય છે કે જન્મારો કેમ નીકળશે. મન વિચારોમાં પડે તો ગાંધું થઈ જાય અને પ્રવૃત્ત રાખવું જરૂરી છે. આંઈ સાવર કુહલે બીજું શું કરવાનું મળે? હું એક સૂચન કરું? ભાવનગરમાં ગિજુભાઈનું બાળમંદિર છે. ગિજુ મારો દોસ્ત છે. મેં તેને વાત કરી કે તને ચિત્ર કરવાનો શોખ છે. બાળમંદિરમાં છોકરાંઓને ચિત્રો કરતાં શીખવાહવામાં રસ પડે ખરો? -જો હું કંઈ જાકારો નથી દેતો. લેશ પણ ન માનતી. તારા બાપની જગ્યાએ જ છું અને મારાથી કેવી રીતે મદદરૂપ થવાય તે જ વિચારું છું"

સોના પચ્ચીસ રૂપિયાના પગારથી બાળમંદિરમાં કામે લાગી ગઈ. રહેવા માટે ત્રણ રૂપિયાના ભાડાથી એક મોટો ઓરડો, રસોહું અને આગળ ઓશરી અને આંગણામાં એક ફુલના ક્યારાવાળી જગ્યા મળી ગઈ.

ભાવનગરમાં જોવા જોવી જગ્યામાં ગિજુભાઈનું બાળમંદિર જૂદી જ ભાત પાડે. તે જગ્માનામાં એક ટેકરી ઉપર ટેકરીના ઘાટનો જરા પણ ધ્વંસ કર્યા વગર પૂરો ઉપયોગ થાય તેવાં સુંદર, સાદાં સ્થાપત્યનું સર્જન કોનાં મગજ માં ઉપજયું હશે? ખુલ્લી જગ્યા, વિશાળ ઓરડાઓ, હંમેશા વ્યક્તિત્વ ગોડવાયેલાં આસનોની થપ્પીઓ, શિક્ષણમાં અને વિકાસમાં મદદ કરે તેવાં રમકડાંઓ, સંગીત માટે નાનાં કદનાં વાળુંઓ, ચિત્રો માટે નાનાં નાનાં પાટિયાંઓ, ટેકરીના ઘાટને આવરત્તાં રમવાના મેદાનો અને બધી ઝૂટુમાં દોડાદોડ કરવા માટેની ત્રણ બાજુએ ફરતી ઓશરી બાળકોને ભણવા, ભણાવવા માટેની આદર્શ દુનિયાનું દર્શન કરાવે છે.-અને તેમાં મૂછાળા, હંમેશા મરકતા ગિજુભાઈ! એ બાળમંદિરે ન જવા માટે કોઈ છોકરા-છોકરીએ કદી પણ ધમપદ્ધતા કર્યા હોય તેવું મારી સ્મૃતિમાં નથી.

સોનાને મનભાવતું કામ મળી ગયું અને સસરાનું કહેવું સાચું પડ્યું. પ્રવૃત્તિમાં રત થવાથી પ્રસત્ર થઈ ગઈ. દિવાલ પર સુશોભ-નો કર્યા, જમીન પર તેલિયા રંગોથી વેલો, હુલો, મોર, પોપટ, કરીઓ, ઝાડ, બતકાં, પારેવાં ચીતરી શોભા વધારી. બાળકોને રંગના લપેડાઓ કરી બાધાઓ કરતાં શીખવે અને તેમાંથી તેમની દૃષ્ટિએ દેખાતી દુનિયાનાં દૃષ્ટી સર્જાબાં.

અવારનવાર એ ચિત્રોમાંથી થોડા પોતાના ધરમાં દિવાલો પર લગાડે અને પોતાની દુનિયા રંગરંગીલી બનાવતી. સમય મળતાં પોતાનાં પણ ચિત્રો થોળ પૂંડા પર લગાડી ટિંગાડતી.

મહિને એકાદ વાર ઉમિયાશંકર આવીને એકાદ દિવસ રહી જતાં. સોનાનું ધર, તેનું કામ અને સૌથી તો તેની પ્રસત્રતા જોઈ તેમની આંખો ઠરતી. દર વખતે ખાસ પૂછે "બેટા, કંઈ પૈસા જોઈએ છે? સાથે લાખો છું હો." "ના રે બાપુ, આ પચ્ચીસ મળે છે તેમાં પણ વધે છે. જોઈશે તો હું જ તમને જણાવીશ."

ઉમિયાશંકર જૂના વિચારના એટલે ગિજુભાઈ પાસેથી ગાંધીજીના વિચારોમાં વિધવા-વિવાહના વાતો સાંભળી તે પહેલાં તો થોડી ખટકી. પણ સોનાને જોઈને ક્યારેક મનમાં થતું કે આવી સારી છંદગી વેડફાઈ જાય તેનો બીજો શું ઉપાય? પણ વહુની આગળ આવું સૂચન મૂકી કેવી રીતે નૈતિક ટેકો દેખાડી શકાય? ના, એ તો ન જ બને.

એમ બે એક વર્ષ આનંદમાં નીકળી ગયાં. નવા સત્રમાં નિવૃત્ત થયેલાં સંગીત શિક્ષકની જગ્યામાં શ્યામુભાઈ આવ્યા. નામે શ્યામ પણ દેખાવે દૂધેવાન, વિચારમાં કે સૂરોમાં મગન તેવી મુખાફૂત અને આછી મૂછો. પહેલે દિવસે સવારની પ્રાર્થનામાં ખાલી મંજુરાનાં જીશા જણકાર સાથે ખૂબ જ ભાવથી "મંગળ મંદિર ખોલો" ગાયું. અને સોનાને સંગીતની દુનિયાનું એક નંતું દ્વાર ખૂલી ગયું. પાછળથી જરા સમય મળતાં સોનાએ પોતાની ઓળખ આપી અને અભિનંદનો આખ્યાં, "મને ખબર જ નહિં"

ખાલી મંજુરાથી પણ આટલું અદ્ભુત વાતાવરણ રચ્યે શકાય." શ્યામુભાઈનો પ્રિય વિષય મળી ગયો. "બહુ જ ઓછા માણસો સાદાઈમાં સુંદરતા નીરખી શકે છે. એકતારો હોય, તંબૂરો હોય કે ખાલી મંજુરા કે બંજરી હોય તો પણ સ્વરની અનન્ય દુનિયા ઉલ્લિ કરી શકાય." મંજુરાથી જૂદી જૂદી લઘો વગાડી દેખાડી, ગીતમાં વચ્ચે તેનો તાલ, લય બદલાવી કેવું વૈવિધ્ય રચ્યે શકાય તે દેખાડ્યું. ઘરે લઈ જઈ એકલાં બેસી કરવાના થોડા પ્રયોગો દેખાડ્યા અને મંજુરાની એક જોડી કાઢીને આપી.

સાંજે ઘરે જઈ સોના આવડતાં એવાં ગીતો મંજુરા સાથે ગાઈ તેમાં મળન થઈ ગઈ. મનમાં એક ઉમળકો આવ્યો એટલે મંજુરા વગાડતા બે હાથોનું એક ચિત્ર બનાવ્યું, અંદર રંગો પૂર્યા. એ ચિત્ર પણ દિવાલ પર સારી જગ્યા શોધી લગાડી દીધું.

એક વખત સોના બાળકોને ચિત્રો કરાવતી બેઠી હતી. એક નાના મનહરે ત્રણ ચાર રંગોના લપેડા મારી કંઈ સર્જન કરેલું. બહુ જ અનાયાસે પીછીનાં લસરકાઓએ અર્થ વગરનાં પણ આર્કર્ડ આકારો કર્યા હતા. શ્યામુભાઈ આવી ચંદ્રયા અને એ પણ ચિત્ર જોવામાં પડ્યા. પછી કહે, "આ ચિત્ર સંગીત જેવું છે. રેખાઓ પાડીને અંદર રંગો પૂરો એટલે ચિત્ર થાય તેમ શબ્દાને સૂરમાં ગોઠવો એટલે ગીત થાય. પણ રેખા વગર પણ આ ચિત્ર બન્યું છે તેમ જ શબ્દ વગરનાં સૂરો પણ ખૂબ જ માદક બની શકે છે. શબ્દની જરૂર રહેતી નથી... સંગીત અને ચિત્રની સૂચીઓમાં ફેર નથી, માધ્યમો જ જૂદાં છે, ઉમંગો સરખાં જ છે.."

સોના અવાયક જ થઈ ગઈ. લપેડા જોવામાં જે આનંદ મળતો તેની સમજ નહોતી પડતી, આજે જગારે શ્યામુભાઈએ શબ્દોમાં સમજાવ્યું ત્યારે બધી કરીઓ મળી ગઈ.

સાંજે ઘરે જઈને વાંસળીમાં સૂર વગાડતા શ્યામની એક છબી બનાવી. પાછળ આંભાની ઘટા, બાજુમાં વહેતાં જમુનાનાં જળ, વાગોળતી ગાય અને વાળમાં એક પીળા રંગની પણી બાંધી અંદર ભોરપિછ્ય ખોસી આંખો બંધ કરી સૂરમાં મળન થઈ ગયેલા શ્યામ! કંઈક તુક્કો આવ્યો અને શ્યામના મોં પર આછી મૂછો પણ ચીતરી. સોનાનાં મોં પર એક સિમત ફરકી ગયું.

એક દિવસ શ્યામુભાઈ બાળમંદિરે પોતાના ચાર વર્ષના દીકરા પ્રકાશને લેતા આવ્યા. મીઠડો છોકરો હતો અને બાપાની આંગળી છોડે જ નહિ. શ્યામુભાઈ પણ કેટલાં અભિમાનથી બધાને ઓળખાજ આપતા હતા. સાંજે આગ્રહ કરીને બાપ દીકરાને સોના પોતાના ઘરે લઈ આવી. જરપમાં તાજાં બેટકાપૌંઅં બનાવી નાખ્યાં, પ્રકાશ માટે એલચી અને સાકર નાખી દૂધ બનાવ્યું અને બે ખાલા ચા બની ગઈ. નાસ્તો પાકી કરતા બેઠાં. બધાં સુશોભનો જોતાં શ્યામુભાઈની નજર વાંસળી વગાડતા કુષ્ણ પર પડી. ચિત્ર સરસ હતું પણ કંઈક નવું, જૂદું લાગ્યું. સોનાએ એકદમ ઉભા થઈ ચિત્ર આડે બીજું કંઈ મૂકી દીધું. "અધુરું છી હજી. કોઈને દેખાડવા જેવું નથી." કહીને સમજણું પાડવા પ્રયત્ન કર્યો. વાત બદલી.

"તમે તે દિવસે પેલું ગીત ગાયું હતુંને 'એક જ દે ચિનગારી'? તેના શબ્દો મને હજુ પણ કાનમાં ગુંજે છે. માણસોમાં બીજાંઓને આપવાની શક્કિત હોય છે અને જરૂર માત્ર એક તશ્ખાની જ હોય છે. એક તશ્ખાથી કોઈની જીવન નૌકા સુકાન ફરવી જૂદા જ પણ ઉપડે અને મંગળ મંગળ થઈ જાય તે વિચાર કેટલો સાદો અને વિસમય પમાડે તેવો હોય છે?"

શ્યામુભાઈ હતીને કહે, "સોનાબેન, આ ગીત તો ઈશ્વરને ઉદેશીને છે. માણસ તો એક યાયક તરીકે છે. તમે તો જૂદો જ અર્થ જોઈએ?..."

"તો એ શું ખોટો છે? નવો માર્ગ, નવી પ્રેરણા આપે તે માણસ દેવની જગ્યા નથી પૂરતો? દેવની વ્યાખ્યા મર્યાદિત શા માટે કરવી

એક વખત સાંજે ઘરે જતાં પહેલાં શ્યામુભાઈને સોના પોતાના ઘરે ફરી લઈ આવી. ચા પીતાં બેઠા એટલે સોનાએ વાત કાઢી. "લગ્ન પછી મેં મારા વર સાથે સાતેક મહિના જ ગાયા હશે અને તેમાં પુરુષ-પ્રેમનો મને જે પરિચય થયો તે અવર્જનીય છે. તેના ગયા પછી, થતું કે એ ટૂંકા, સોનાના સમયની સ્મૃતિઓ જ મારે વાગ્યેની રહેશે.

"પણ આજ તમારો આટલો પરિચય થયો અને મારું મન એ જ જુવાળ, એ જ તરંગો, એ જ રંગો ફરી અનુભવી રહ્યું છે. હું માંગતી હતી ખાલી એક ચિનગારી અને મને મળી ગઈ જીવન જ્યોત! તમારી મર્યાદાઓ હું સમજું છું અને કોઈ પણ દબાશ વગર, કોઈ પણ શરત વગર મળે એટલી ઝરમર મેળવવા મન થનગને છે તેમાં મને કશું ખોટું, અજુગતું નથી લાગતું..."

સોનાને અનિનદાહ દીધા પછી ચાર દિવસે, ઉમિયાશંકરને ટપાલમાં સોનાનો છેલ્ખો કાગળ મળ્યો.

પુજ્ય બાપુ,
આ કાગળ હું પૂરી પ્રસંગતાથી લખું છું.

મેં જે કોઈ કર્યું છે તે પૂરી સમજથાથી જ કર્યું છે, પૂરી જવાબદારીથી
અપનાયું છે. કોઈ ગમે તેમ કહે પણ મને કોઈ બનાવી ગયું,
છીતરી ગયું તેમ જરા પણ ન માનતો.

એક વખત રસમાં જીબ બોળાય એટલે બીજી વખત જીવ જરા પણ
અચ્કાટ વગર તે મેળવવા તત્પર રહે અને મને તેવી તક
મળી ગઈ. અને અનેકવિધ ધન્યતા, એક અનેરો અહોભાવ
અનુભવ્યાં.

પેટમાં ઉગતાં કૂલ પર વહાલ અનુભવ્યું, અને સમાજ તેને જૂદાં
ચશ્માથી જોશે તેનો પણ ખ્યાલ આવ્યો. મારાથી ન એ કૂલને
વીરમી જવા દેવાની હિંમત હતી, ન એને એકલું છોડી વીરમવાનો
વિચાર સહી શકાયો. અને પરિણામે કોઈ પણ રંજ, ઉદ્ઘેગ કે સંતાપ
વગર આ પગલું લઉં છું.

તમે મને આટલાં પ્રેમથી દીકરીની જેમ ચાહી છે અને તમને
વલોપાત થશે એનું જ એક મનમાં બળ છે પણ આ પગલું લેતાં
હું બીજી રીતે ખૂબ જ આનંદમાં છું તે જજાવવું
મને ખૂબજ જરૂરી લાગ્યું એટલે આ કાગળ લખું છું.
મને માફ કરશો.

લિ. સોનાના પ્રણામ

ઉમિયાશંકર ઉપર્યુદ્યો ફરિયાદે. "એલા ભોળાનાથ, તું ભગવાન થઈને બેઠો છો
અને હું સમજું છું કે બધાના પ્રશ્નો હલ કરવા તને સમય નથી. પણ તને એટલું
પણ ન સુઝું કે એક વખત સોનાને ઉમિયાશંકર પાસે મોકલું? તારાથી ન
થાય તો કોઈ નહીં, અહિ પણ ભાયડાઓ બેઠા છે. સૌને ઘોળીને પી બેસે
તેવા. કંઈક દેખારી આપત. અપરિણિત માનો વિચાર આવતાં કાલીદાસે

શરૂતલા સર્જ તો હું પણ સોનામાંથી કંઈ કરી દેખાડત. એક તક તો આપવી હતી? સાવ નકામો નીકળ્યો તું, સાવ..."

વારતા એક અફેરની હરનિશ જાની

"તેરી, તમે કોલેજમાં ભણતા હતા ત્યારે તમારે કોઈ અફેર થયો હતો?" મારા એકના એક દીકરા સમીરે પૂછ્યું. છાપું વાંચતા વાંચતાં મેં સમીર તરફ જોયું. હું કંઈ બોલું તે પહેલાં જ મારી પત્ની કિરણ બોલી: "ના હં, તારા તેરીને લગ્ન પહેલાં કોઈની સાથે પ્રેમ-બ્રેમ નહીંતો થયો."

" Mom, I am talking to dad " મારી પત્ની આગળ વધે તે પહેલાં જ સમીરે તેને અટકાવી.

સમીર અફાર વર્ષનો હતો. તે રટગસ્ યુનિવર્સિટી, જેને ગુજરાત યુનિવર્સિટીનું હુલામણું નામ આપ્યું છે. તેમાં પહેલાં વરસમાં ભણતો હતો. ભણતો હતો એવી મારી માન્યતા હતી; બાકી કોલેજના પહેલા વરસથી જ **lovelife** વિશે જાણવા માગતો હોય તો ભણતો શું ય હશે એ વિચારવું રહ્યું.

આમ તો સમીરનાં લક્ષ્ણ તે ફોર્ચ ગ્રેડમાં, દસ વર્ષનો હતો ત્યારથી જ જણાઈ ગયાં હતાં. એક સાંજે હું અને કિરણ ફેમિલી રૂમમાં બસી રાજકૂપુરનું 'મેરા નામ જોકર' જોતાં હતાં ત્યારે સમીરકુમાર પદ્ધાર્ય; હાથમાં એક મેગેઝિન હતું. "**Mom, don't these girls catch cold?**" કિરણ કશો જવાબ આપે તે પહેલાં મેં જોયું તો તેના હાથમાં પણ '**Play-boy**' મેગેઝિનનો એક "**Girls of the winter**" અંક હતો. "**They have hats and boots but no clothes!**" મેં કૂદકો મારી તેના હાથમાંથી મેગેઝિન બેંચી લીધું.

" You are too young to ask those questions." " મેં તાડૂકીને કહ્યું. મેં કિરણ તરફ જોયું-એ શું બોલવાની છે તે જાણવા છતાં. હું ખોટો પડ્યો. કિરણે મને કંઈ ન કહ્યું. તેણે સમીરને પૂછ્યું: "**From where did you get these?**" "**From your bedroom.**" સમીર ખૂબ જ ભોળાભાવે બોલ્યો. "**You are not**

allowed to go there." કિરણદેવી ઊચા સાઢે બોલ્યાં; એ જ અવાજમાં મારી તરફ જોઈ બોલ્યાં: "આ વરસે લવાજમ નથી ભરવાનું."

"આમ થવાનું કારણ મારું મગેજિન નથી: સમીરની ખોટી ટેવ છે. એ મારા ડ્રોઅરમાં શા માટે ફેંદતો હતો?" મેં સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો. વાત આટલેથી અટકાવી દીધી. જાણી ચર્ચા કરવામાં માલ નહોતો. એમ ધાર્યું હતું કે હજુ લવાજમ ભરવાને ખાસ સા આડ મહિના છે. એટલામાં તો વાત ભૂલાઈ જશે.

અમે નવાં નવાં અમેરિકા આવ્યાં ત્યારે 'એમ્બ્યાયર સ્ટેર્ટ બિંડિંગ', 'નાયગરા ફોલ્સ'ની સાથે સાથે 'પ્લે બોય' મગેજિન પણ અમેરિકાની અદ્ભુત વસ્તુઓમાં હતું. ૧૯૭૫માં પ્રમુખ જિભી કાર્ટરનો ઈંટરવ્યુ એમાં પ્રકાશિત થયેલો ત્યારે કિરણને ફોસલાવીને મેં કહેલું, "જો આ દેશનો પ્રેસિંગ પણ 'પ્લે બોય' વાંચે છે. માટે આપણે લવાજમ ભરતું જોઈએ." આ વાતને વરસો વિતી ગયાં હવે જ્યારે હું કોઈ વાર એવી મતલબનું કહું કે 'પ્લે બોય'ના લેખો સારા આવે છે તો કિરણ કહે છે: "તું એ મે-ગેજિન વાંચવા માટે મંગાવતો હોય તો એનો અર્થ એ થાય કે હું બ્લુમિંગડેલમાં શોપિંગ માટે નહિ પણ એસ્કેલેટરની રાઈડ માટે જાઉ છું." એણે શાસ લેવા અલ્ય વિરામ દીધી ને પછી આગળ ચલાયું: "મને હુઃખ તો એ વાતનું છે કે મારા પણાએ આપણે માટે 'જનકલ્યાણ'નું આજીવન લવાજમ ભરી દીધું છે." હવે પૂર્ણ વિરામ!

મારા સસરાજુ લવાજમ ભરીને અટકી ગયા હોત તો સારું હતું. તે અમેરિકા ફરવા આવેલા ત્યારે બેઝમેન્ટમાં જ્યાં ત્યાં રખડતા 'જનકલ્યાણ'ના અંકો લેગા કરી તેમણે વિવિંગ રૂમમાં આવેલી કાચની કેબિનેટમાં ગોઠવી પણ આપેલા.

આજે પરિસ્થિતિ જૂદી છે. દીકરો મોટો થઈ ગયો છે; એ ગુજરાતી બોલે છે; એને ગુજરાતી વાંચતા નથી આવડતું. તેને ગુજરાતી વાંચતો કરવા માટે અમે છાપાનો પ્રયોગ કર્યો. તેમાં આવતી જોડકી અને વાક્ય રચનાથી સમીરને ગુજરાતી વાંચતા તો ન આવડયું પરંતુ મારું રહ્યું સહ્યું ગુજરાતી પણ વણસ્પું. હા, એટલું બરણ કે એ એનું નામ સમીર ચોખ્યી રીતે બોલે છે. થોડા સમય પહેલાં એ ભાઈસાહેલે નામ હુંકાવીને 'સમીર'નું સોમ કર્યું હતું. ત્યારથી મેં તેને આપણાં ભાષા અને સંસ્કાર પર પ્રવચન આપી સમીર કરાવેલું. પછી ભલે તો પોતાના મિત્રોને 'મુખેઈશ' અને 'ખાઈક' કહે.

...તો મેં એની સામે જોઈને પૂછ્યું: "તને મારો અફેર જાણવાની ઈચ્છા કેમ થઈ?" તેઓ, અત્યારે હું એઈટીનનો છું. કોલેજમાં છોકરીઓને જોઉ છુંત્યારે મગજમાં જતજતના વિચારો આવે છે. હું ઘણી વાર વિચારું છું: કોઈને જાણ્યા સિવાય, ગ્રેમ કર્યા વિના કેવી રીતે પરણાય?" હું જવાબ આપું તે પહેલાં જ કિરણે કહું: "એવા વિચાર ન લાવવા: કોલેજમાં સીધું સીધું ભણવાનું: સમજ્યો?"

સમીર કિરણ તરફ જોયા વિના જ બોલ્યો : "તમને તે ઉમરે છોકરીઓ માટેના મારા વિચારો આવેલા ખરા? હું માનું છું કે એવા વિચારો આવે તો લવઅફેર જરૂર થાય."

હું વિચારમાં પરી ગયો. જૂના પ્રસંગો યાદ કરવા લાગ્યો. કયા પ્રસંગોને અફેર ગણવો તેનું ગણિત પણ માંડવાનું હતું. કોઈ છોકરીને પુસ્તક આપતાં લેતાં સ્પર્શ થઈ ગયો હોય કે કોઈ કારણસર સ્પિન્ટ કર્યું હોય તેને અફેર ન જ કહેવાય. સાચું કહું તો કોલેજજીવન ફિલ્મો જોવામાં જ વ્યતીત કર્યું હતું. રાજકૂપુરની કોઈ પણ ફિલ્મ ક્યાંય પણ ચાલતી હોય ત્યાં એકાદ મિત્ર સાથે પહોંચી જતો. રાજકૂપુરના પડા પરના જીવન પર ધ્યાન આપેલું તેટલું જો તેના પડા બહારના જીવન પર આખું હોત તો આજે અફેર યાદ કરતાં આટલી તકલીફ ન પડી હોત.

ત્યાં જ મને યાદ આવી મોનિકા...મોનિકા કોહલી અને એ નામની યાદ સાથે જ મો પર ચમક આવી ગઈ. કિરણ મારા ચહેરા પરના ભાવ સમજવામાં હોશિયાર હતી. એને મારા વિચારોનો અંદાજ આવી ગયો. તે બોલી: "અં હં. કોઈક હતી તો ખરી. ચાલ મને પણ સંભળાવ."

મેં સમીર તરફ જોઈ કહું: "હા, બેટા! એક અફેર થયો'તો ખરો. એઈટીને નહિ પણ ટ્રેનેટીએ." સમીર કહે : "તો પછી મને સંભળાવો." મેં શરૂ કર્યું.

"હું વડોદરા કોલેજમાં એન્જિનીયરિંગના પહેલા વર્ષમાં હતો. અમારી કોલેજમાં પાંચ-દશ છોકરીઓ જ હતો. તેમાંની એક અમારા બેચમાં હતી. મોનિકા. બાકીના ઓગણીશ્વરિસ છોકરાઓ જ હતા. મોનિકા ખૂબ જ સુંદર હતી. સામાન્ય છોકરીઓ કરતાં ઊંચી ને ગોરી. પંજાબી હતી. ને! સલવાર-કમ્બીજ એને ખૂબ ઓપતા. ક્યારેક એ સાહુ માથું હોળતી, ને ચાંદી વિનાનું કપાળ રાખી, સાડી પહેરતી ત્યારે અમૃતા પ્રીતમના કોઈક પાત્ર જેવી લાગતી. ફ્લાસસાં મોનિકા સૌથી આગળી બેંચ પર બેસતી. તેની સાથે બેસવાની કોઈઓ ક્યારે ય હિંમત કરી નહોતી. એવો તેનો પ્રભાવ હતો."

મને વચ્ચેથી અટકાવી સમીર બોલ્યો : "તે મમ્મીથી ય વધારે સુંદર હતી?" હું મુંગો રહ્યો. મેં કિરણ તરફ જોયું. જે જવાબ આપ્યું તે એક કે બીજા કારણથી ખોટો જ પડવાનો હતો. મેં કહ્યું : "ના, તે તારી મમ્મી જેટલી સુંદર નહોતી." કિરણ કશું જ ન બોલી; બોલી હોતો સારું થાત.

મેં વાત આગળ ચલાવી. "એક દિવસ હું પ્રોફેસર જોશી સાથે એલ્યાઇડ બિકેન્ઝસના એક પ્રોફેસર પર ચર્ચા કરતો હતો. ફ્લાસમાં બીજું કોઈ નહોતું. મોનિકા પ્રવેશી; તેની જગ્યાએ બેસી ગઈ. મને લાગ્યું કે તે અમારી ચર્ચા સાંભળી રહી હતી. થોડા વખત પછી પ્રોફેસર રૂમ છોડી જવા ગયા ત્યારે તેમણે પાછા ફરી મને કહ્યું : "ભાણા, સાંજે ધેર આવજે. મારે થોડું કામ છે." મોનિકા અને હું બે જ ફ્લાસમાં રહ્યા. "આ પ્રોફેસર જોશી તમારા મામા થાય?" મોનિકા બોલી. મને સમજાયું નહિ. "આ રૂપરાણી મને પૂછે છે?" ત્યાં તો બરોબર મારી સામે જોઈ એઝો કહ્યું : "પ્રોફેસર જોશી તમારા મામા થાય?" મેંકહ્યું : "હા, તે મારા સગા મામા થાય." "તો તમે જયારે તેમને ખણવા જાઓ ત્યારે મને સાથે લઈ જશો? મારે પણ એલ્યાઇડ બિકેન્ઝસમાં તેમને ઘણા સવાલો પૂછવાના છે. મારે એ વિષય સમજજો છે." "ચોક્કસ લઈ જઈશ અને ભજવામાં એટલો રસ હોય તો કેલ્યુલસ હું સમજાવીશ. આમ તો મારો ફર્સ્ટ ફ્લાસ છે."

આ અમારા પ્રેમની શરૂઆત હતી. મેં જોશીમામા સાથે પણ ઓળખાશ કરાવી. મારી સિફારસથી મામા તેને મફત પ્રાઈવેટ ટ્રયુશન પણ આપતા. અમે સિનેમા, નાટક, પિકનિક, રમતગમત કરતાં ભજવાની વાતો જ વધુ કરતાં. ઘણીવાર એમ લાગતું કે મોનિકા મને નહિ મારા એન્જિનીયરિંગના જ્ઞાનને જ પ્રેમ કરતી હતી.

"Did you ever kiss her?" સમીર ઉવાચ.

"જો દીકરા, તારી મમ્મીને અમારા લગ્ન પછી અછવાડિયે બધાં મહેમાનો વિદાય થયાં પછી મેં કિસ કરેલી. તો મોનિકાને કિસ કરવાનો સવાલ જ નથી." મેં કિરણ સામે જોયું. મને લાગ્યું કે કિરણ મારી વાત માનવા તૈયાર ન હતી. તે મારી સામે ટગર ટગર જોઈ રહી હતી, જાણો કે કહેતી હોય કે "તું વાત પૂરી કર પછી તને જોઉં છું!"

મારી વાત આગળ ચાલીઃ "હું મુન્શી હોલમાં રહેતો હતો. મોનિકા નજીકના સરોજિની નાયું હોલમાં રહેતી હતી. અમે કોલેજ બધાર મળતાં. ક્યારેક કમારી બાગમાં ફરતાં પણ ખરાં. ફ્લાસમાં તે કદી બોલતી નહિ." મને લાગતું કે શરમાળ છે તેથી બીજા વચ્ચે તેથી બીજા સ્ટુંડ્ટ્સથી અમારો પ્રેમ છૂપાવે છે. તેનો સાચો પ્રેમ તો જન્માઝીમને દિવસ મારી વર્ષગાંઠને ટાણે જણાયો. મોનિકાએ મને સરસ સ્વેટર બેટ આપ્યું. કિક્ટર્સ પહેરે તેવું આઈવરી કલારનું, ગળે, કમરે ને બાંધના છેડા પર એક ઈચ્ચાની બ્લૂ બોર્ડરવાણું. અંદરના બાગમાં એક લેબલ પર લાખેલું હતું- **Love from Monika**. એ સ્વેટરમાં હું ખરેખર દીપી ઉક્તો ત્યારે આબાદ કિક્ટર જેવો લાગતો. તેની વર્ષગાંઠ આવે તે પહેલાં તો મેં બાપાના પૈસા ખરચીને એક સરસ સાડી બેટ આપી. મને લાગ્યું કે અમારા પ્રેમ પર મોહર લાગી ગઈ.

કિરણથી હવે ન રહેવાયું "પછી તેને પરણ્યો કેમ નહિ?" તે બોલી. મેં આંગળીને ઈશારે તેને મૌન રાખવા સૂચવ્યું. વાત આગળ ચલાવી.

થોડા વખત પછી અમારા કેમ્પસ ઉપરની એડવર્ક લોડ્રીમાં મેં એ સ્વેટર ધોવા આપ્યું. આમ તો કપડાં આપજો ધણી વાર ધોવડાવીએ પણ આ તો વિશેષ પ્રસંગ હતો. નજી દિવસ પછી હું સ્વેટર લેવા ગયો ત્યારે કાઉટર પર રસીદ આપી. રસીદ લેનાર ચંપક સુરતી હતો. "મોતા, તમારી આઈટેમ એક મિનિતમાં લાવી દેવા." ચંપક અંદર ગયો. થોડી વારમાં પાછો આવ્યો. "તમારા સ્વેટરમાં ગરબર થઈ ગઈ છે. મોતા, જરીક અંદર આવોની તમે."

મને ધ્રાસકો પડ્યો. -સ્વેટર ફાટી ગયું કે શું? મેં ચંપકને પૂછ્યું: "અલ્યા, ખોવાઈ તો નથી ગયું ને?" ચંપક કહે "તો તો સારું થાત, ભાઈસા'બ. આ તો તેથી મોતો ગોતાલો છે." હું ચંપક સાથે અંદર ગયો. જોયું તો ટેબલ પર મારાં સ્વેટર જેવાં ત્રણ સ્વેટર પાથર્યા હતાં. ત્રણ પર લખેલું- **Love from Monika**

તે સાથે જ મને ગીતા મામી યાદ આવ્યાં. તેમણે મને કહેલું: "અલ્યા, તારા મામા પણ તારા જેવું સ્વેટર પહેરે છે."

મેં જોયું પહેલીવાર કિરણ ખડકાટ હસતી હતી.

(મારો મમરો: એક જ બાજુની વાત સાંભળી મને અભિપ્રાય બાંધવો ન ગમે. થોડું શેરલોક હોમ્સનું પણ મોનિકાનો પત્તો મેળવ્યો અને મુલાકાત ગોઠવી. બે બાળકો પણ પણ કોલેજ કાળ જેવી જ પ્રતીબા જીવની રાખી છે. મળવાનું પ્રયોજન દર્શાવ્યું કે "હરનિશ તમારા વિશે વાર્તા લખી બેઠો છે અને તમારો દૃષ્ટિકોણ મારે સમજવો છે."

બિચારાની આંખોમાંથી આંસુ સરી પડ્યા. ખૂબ જ અસ્વસ્થ થઈ ગઈ. આંસુ લૂધી, સ્વસ્થ થઈ અને મંજુલ અવાજે બોલી. અવાજમાં આર્ડરતા હતી, આંખોમાં આણકથી વેદના હતી. બોલી, "હું માણસ ભૂખી છું. કોઈ મારે માટે કંઈ પણ નાનું એનું કરે, મને મીઠાશથી બોલાવે, મને માણસ તરીકે જૂને એટલે હું ગદગદ થઈ જઉં. મને મારા રૂપનું ભાન છે પણ જ્યારે તે બાબુ સ્વરૂપને બાજુએ મૂકી અંદરની ખરી હુંને લોકો પિછાણે છે ત્યારે મને ખુલ થઈ આવે છે. એકથી વધુને કોઈ ચાહી કેમ ન શકે એ જ મને નથી સમજાતું. આપણી ભાષામાં એ વહાલ દેખાડવાના શબ્દો જ નથી. જે કહો તે જૂદા અર્થમાં જ લોકો ઘટાવે છે. મને એમ કે એ દર્શાવવા ખાલી અંગેજમાં જ 'Love from Monica' જેવા નિર્દ્દિષ્ટ શબ્દો છે! પણ એ પણ ખોઢું પડ્યું.

"તમે આટલી તલાશ કરી, આટલેથી શોધી મારી બાજુ જાણવા પ્રયત્ન કર્યો એ માટે ખૂબ જ રક્ષા છું..."

જ્યારે જ્યારે હું તે દિવસે મોનિકાએ આપેલા સ્વેટરને જોઉં છું ત્યારે...)

મનમાનીતી

મનમાં વસી ગયેલી નવી કે જૂની ચોપડીઓ કે ફિલ્મો વિષે ટૂંકી ટૂંકી ભલામજો અહીં રજુ કરું છું. સોગઠાઓ નાખી પસંદગી કરી છે એટલે એનો કમ નિર્થક છે. વિશ્વ-વિષ્યાત ફૂતિઓને આમાંથી જાણી જોઈને બાતલ રાખી છે.

અને તેમાં કોઈ પણ ભાગ લઈ શકે છે. પુસ્તક કે ફિલ્મ વિષે થોડી માહિતી અને તેને વાંચવા કે જોવા માટે જરા ચટાકો લગાડે તેવું ૧૦ થી ૨૦ લીટીનું લખાણ મોકલી આપો.

અંકુર (૧૯૫૦? શબાના આગમી)

મારા ખ્યાલ પ્રમાણે શબાનાનું આ પહેલું ચિત્ર છે. ભૂગા, બહેરા અને એક અભૂષ અને પોતાનાથી મોટી ઉભરના એક માણસ સાથે લગ્ન થતાં વહુ તેની સાથે રહેવા જાય છે. એ બિચારો કોઈ જમીનદારની વાડીમાં પરચુરણ કામ કરતો હતો અને એક ઝૂપડીમાં રહેતો હતો. ન કોઈ વાતની ગતાગમ અને ન લગ્ન જીવનની. અકળાતી, ધૂંધવાતી આ કન્યા યુવાન જમીનદારની આંખે ચેતે છે અને કન્યાના વરની પીઠ પાછળ બશેનો સંબંધ બંધાય છે અને આગળ વધે છે. કન્યા ગર્ભવતી થાય છે અને બહારગામથી પાછા ફરેલા તેના વરને ખબર પડે છે એટલે એ હરખથી ઊભરાય છે કે ધરમાં બાળક આવશે અને હવે બાળક ખાતર પણ જરા સારું કામ આપવા જમીનદારને મળવા બીજે દિવસે જવાનો ઉત્સાહ આંખોમાં ઉમટે છે.

બીજી સવારે તેને ધસમસતો આવતો જોઈ જમીનદાર ઊંધું જ સમજે છે અને ડરીને ભાગે છે. તે વખતની શબાનાની ખુમારી જોવા ફિલ્મ જરૂર જોશો. સુંદર દિંગર્શન, સુંદર ફિલોગ્રાફી અને મનમાં કાયમ માટે અંકિત થઈ જાય તેવો શબાનાનો અને તેના 'વરનો' અભિનય!

વૈવિશાળ (લેખક: જવેરચંદ મેઘાણી)

એક બીજાને પિછાજ્યા વગર ખાલી કુટુંબોએ કરેલા વૈવિશાળથી જ મનમાં મીઠાં ભાવો ઊભા થઈ શકે છે તેનું નિરૂપણ આ નવલકથાનો મુખ્ય સંદર્ભ છે. સાથોસાથ જૈન કુટુંબોમાં ડોકિયુ કરાવી તેના સારા નરસા પાસાઓ દેખાડે છે. બે બાઈઓ પૈકી નાના શેઠની દીકરી સુશીલાનું વૈવિશાળ વર્ષો પહેલાં ગામડાના એક ગરીબ ધરના છોકરા સુખલાલ સાથે કર્યા પછી બને બાઈઓ મુંબઈ જઈને પૈસાપાત્ર થાય છે અને ત્યારે એ વૈવિશાળ મનમાં ખટકતાં છોકરા વિષે ખોટાં સટીફિકેટ ઊભા કરી સુખલાલના બાપ આગળ ફારગતી લખાવી કુટુંબનાં સૌ પોતાને ધન્ય માને છે-સિવાય કે સુશીલા અને તેના ભાલું, મોટા શેઠનાં પત્ની. એ જમાનાની મર્યાદાઓ સાચવતાં સુશીલા બળવો પુકારે છે અને ભાલું 'બચાડા છુફ' મરક મરક થતાં તેની બાજુએ ઊભા રહે છે. સુશીલાની ભરતી સાસુ આગળ સુશીલાના સારા પોતાનું રણ કેવા શબ્દોમાં વ્યક્ત કરે છે તે એક જ પ્રકરણ આ વાર્તા વાંચ્યાનું સાર્થક કરે છે અને એક 'ગ્રબુદ્ધ જૈન'નો પરિચય કરાવે છે-અને મોટા શેઠ કદાચ નીચી કશાના જૈનનું!

Secrets and Lies (1999)

આજના જમાનાની ઈંગલેન્ડની આ વાત છે. એક ભણેલી, ગણેલી, ઓફ્થેટિભસ્ટ તરીકે સારો ધંધો કરતી એક કાળી યુવતી હતી. તેને દટક લિંગેલી તેની મા ગુજરી ગઈ અને પછી નવા કાયદા પ્રમાણે સરકારના ચોપડાઓમાંથી પોતાના સાચાં માબાપની માહિતી મેળવવાના હક્કો મળે છે. તપાસ કરી માનો પત્તો મેળવે છે અને મા કેવી હશે ને કેવી નહિ તેના કુટુંબથી તરવરતી ફોન પર માનો સંપર્ક સાથે છે.

તેની ગોરી માએ તેની યુવાનીમાં કરેલાં અટકચાળાથી ગર્ભ રહી ગયેલો અને પછી જવાબદારી ન લેવાની ભાવનાથી જન્મ પછી, મો જોયા વગર જ દીકરી સરકારને એડોપ્શન માટે આપી દીંગેલી. આજે તેને એવાજ કોઈ બીજા અડપલાથી ૧૫-૧૬ વર્ષની ગોરી દીકરી પણ હતી અને મા દીકરી સાથે, ઝગડતા એક બીજાને તંગ કરતાં રહેતાં હતાં.

ફોન પર વાત થતાં ભૂતકાળને વધુ ન વરખોળવા મા પહેલાં તો આગળ વધવા નથી માગતી. પણ તેને પણ એક કુટુંબ છે કે દીકરી કેવી હશે અને ક્યાંક જાહેર જગામાં મળવા બને નક્કી કરે છે. તેમના મિલન વખતે તો દીકરીનો રંગ જોતાં જ ભડકે છે અને આ મારી દીકરી હોય જ નહિ તેવો પહેલો આવેશ દેખાડે છે. અને પછી એક બીજાને અવારનવાર મળતા ગયાં અને ફરી પ્રામ થયેલી દીકરી કુટુંબમાં કેવી સરસ આનંદની લહેરી ફેલાવે છે તેની વાત તો તમારે જોવી જ રહી.

Johny Belinda (1948 Jane Wyman)

અમેરિકાનાં એક નાનાં ગામની પશ્ચાદ્ભૂ એક બહેરી, મુંગી કંચાની વાત માટે ખૂબ જ અનુરૂપ છે. એ કન્યાની પરિસ્થિતિનો લાભ ઉઠવી એક માણસ તેનું શીયળ લૂટે છે અને તેના માનસિક પ્રત્યાધાતોમાં ખૂબ જ મદદ કરનાર એક ડોકટરનું બહુ જ સંવેદનશીલ પાત્ર દોરાયું છે. પ્રસૂતિ અને પ્રસૂતિ પછી કન્યાની બાજુએ એ ઊભો રહે છે.

એક વખત એ કન્યા એકલી હોય છે ત્યારે બાળકનો બાપ બાળકને જોવા ધરમાં ધૂસે છે. ભયભીત છોકરી બાળકને બચાવવા બંધૂકથી પેલાને ઠાર કરે છે. હત્યા માટે એ કન્યા ઉપર કોઈમાં કેઈસ ચાલે છે અને ડોકટરની મદદથી બાળ અનન્ય પલટો લે છે. આમાં એક સુંદર પ્રેમ કહાજી પણ સરજાય છે.

જેઈન વાઈમેનને આ ફિલ્મ માટે ઓસ્કર મળેલો.

A suitable boy (author: Vikram Sheth)

કંઈ ઋતુમાં બે હાથમાં કોઝીનો ટંબલર બે હાથમાં પકડીને માણ્યો છે? કે તાંસણું ભરીને ગરમ ગરમ ઓસામણ પીધાનું યાદ છે? તો આ નવલકથા જરૂર ગમશે.

આ ૧૩૦૦ પાનાની ચોપડી જોઈને હેયું બેસી જાય અને છાતી ઉપર મૂકો તો છાતી પણ કદાચ દબાઈ જાય પણ એ બધું ક્ષણિક છે. ૧૯૫૦-૫૦ના સમયમાં હિલડી- કલકત્તા વચ્ચે મુસાફરી કરતી નવલકથાનાં તાણાવાણાંઓમાં આપણાં મુખ્ય પ્રિય પાત્ર લતા માટે મૂરતિયાઓની શોધ શરૂ થાય છે. લતા એક હિંદુ કુદુંબની ઋકીઓમાં ઉછરેલી છે અને તેની પ્રણાલેકાઓમાં પલળેલી છે. પણ નવા વિચારો તરફ વળેલી, હિંદુ-મુસ્લિમ પૂર્વગ્રહોથી પ્રતિમુખ છે. હરીશ ઉદઘ્ભી, માણસભૂખ્યો અને સૌ કોઈ માટે જે કરી શકે તે યાદ રાખી કરી છૂટે એવો અદમ આશાવાદી છે. હરીશનો કોલેજ સમયમાં થયેલો એક સિમરન નામની સરદારની સાથેનો પ્રેમ પ્રસંગ આજે સિમરનના બાપાના વિરોધને લીધે ખેટોનિક થઈ ગયો છે પણ એ પ્રીતની હુંફ હજુ પણ છોડતી નથી.

પણ એમ કંઈ ગાડી સીધી પાટે ચાલે? અરેબિયન નાઈટ્સની જેમ અનેક વાર્તાઓ એક બીજા સાથે અવનવી રીતે સંકળાયેલી છે. અને આ અદ્ભૂત વાર્તાકાર તરફ માણ્યું નભી પડે છે. ભારતના રાજકારણની વાતો, અગ્રગણ્ય એક નેતા અને તેનાં સાદાં પત્ની નેપથ્યમાં રહીને નેતાના જીવનમાં કેટલો ઊડો ફાળો આપે છે તેનો ખ્યાલ પત્નીના અચ્યાનક થયેલા મૃત્યુ પછી જ આવે છે તેની વાર્તા, પરદશી જોડા બનાવનારાઓની વાત તમને બાટા શૂ કંપનીના ઈતિહાસની જાંખી કરાવે, સારંગીવાળાઓની દુનીયામાં ડોકિયું કરાવતી તેમની તુમાખીની વાર્તા, કવિતરસથી ઊભરાતા, આદર્શોની દુનિયામાં વસતા બંગાળી બાબુની વાત, અંગ્રેજ ન આવડતાં છતાં અંગ્રેજમાં વાત કરવાનો આગ્રહ રાખી પહોળા ઉચ્ચારોમાં 'સલાઈવરી જ્યૂસીઝ' ને 'શોલિબેરી જ્યૂશિસ' કહેતા મુનિમની વાર્તા, એવી બધી વાર્તાઓનો અહીં ખજાનો છે.

સુંદર અંગ્રેજમાં લખાયેલ આ વાત કોઈ પણ આઉંબર વગર ભારતની સૌરભ પૂરી જાળવે છે અને મનમાં જરૂર થાય કે આ આપણા દેશની જ વાત છે.

વાંચતા વાંચતા મને વિચાર આવેલો કે એક એપિકને બદલે અનેક નાની નાની વાર્તાઓ લખી હોત તો પુસ્તક જોઈને હારી બેસ-નારાઓને કેટલો લાભ થયો હોત! એક જ સૂચન કરું? ધૂબકો મારી પાણીમાં પડો. આવો, પાણી મજાનું છે!

	<p>મોટીબેન</p> <p>આપણા કુટુંબોમાં ભાબી અને મોટીબેનનું સ્થાન બીજાં સંબંધો કરતાં જૂદું હોય છે. મનમાં ઊદ્ભવતા પ્રશ્નો બતેમાંથી કોઈની પણ સામે ખુલ્લા દિલથી મૂર્ખી શકો અને પ્રેમ, નિખાલસતા અને સૂઝાથી નિષ્પક્ષ અભિગ્રાય મળવાની ખાંતી રાખી શકો. પેઢી પેઢી વચ્ચેના પડદાઓ નડતા નથી અને વડિલો સાથેનો આમન્યાનો શિષ્ટાચાર આડે ન આવે. તેમની ઓળખમાં તો એટલું જ કહીશ કે હૈથે પૂરાં હિંદુસ્તાની છે અને અમેરિકામાં વસતાં અનેક કિશોર કિશોરીઓ અને તેમના માબાપોના પણિયમાં એટલાં બધા આવ્યાં છે કે ન તો 'રાજા રામ આમ કહી ગયા માટે...' સાંભળવા મળે અને ન અમેરિકાના મૂલ્યો પૂરા સમજવામાં કચાશ દેખાય. આથી સારી ભલામણ કેટલાની કરી શકાય?</p> <p>આવવા દી તમારા પ્રશ્નો. અનુભવમાં કાને પડેલા થોડા પ્રશ્નો એમની પાસે મૂક્યા. તેમના જવાબ જૂઽાં.</p> <p>આજે અહિ છણેલા પ્રશ્નો ઉપર પણ અભિગ્રાય દર્શાવજો. પ્રશ્નો પૂછનાર કે કોઈ પ્રશ્નો પર ટીકા કરનારાના નામો હંમેશા અગ્રકટ જ રહેશે.</p>
---	--

<p>? ધણા ગોથાં ખાંધા પછી મને પ્રકાશ થયો કે મારો દીકરો ભણવામાં કંઈ તેજસ્વી નથી, આપણે કહીએ ને કે ભણતરે ઉત્તે એવું લાગતું નથી. હાઈસ્ક્વુલ તેને જેલ સમાન લાગે છે. તેની એ નબળાઈ સ્વીકારીને આગળ કંઈ રીતે હું તેને મદદ કરી શકું?</p> <p>મોટીબેન: હાથવગી છે તેટલી માહિતી ઉપરથી લાગે છે કે તમારો દીકરો સ્ક્લુલમાં સારા માર્ક લાવતો નહિ હોય. આપણે માબાપોને એક એવી ટેવ પડી ગઈ હોય છે કે કોઈ પણ વાતમાં કંઈ પ્રગતિ જોતાં બદલા રૂપે ભેટ, સોગાત આપીએ કે પ્રશંસાના શબ્દો કહીએ છીએ. આને લીધે સિદ્ધિઓ અને લેટનું એક સંકલન થઈ ગયું હોય છે અને એ સિદ્ધિઓ વગર પણ આપણે વહાલ દેખાડવાનું ભૂલી જઈએ છીએ. આપણને આપણાં બાળકો વહાલાં છે અને તેને માટે બીજાં કોઈ કારણની જરૂર નથી એમ દેખાડવું ખૂબ જ જરૂરી છે. એક તેજસ્વી બાળકને તેની કોઈ સિદ્ધિ બદલ માબાપે કહેણું કે અમને તારા માટે ખૂબ જ અભિમાન છે તો જવાબમાં પેલાએ પૂછ્યું, "હું આટલા સારા માર્ક ન લાવ્યો હોત તો તમને અભિમાન ન થત?" જેવાં છો તેવાં સોનાનાં એ કહેવાનો મંત્ર જેટલો વહેલો શીખીએ તેટલો ફાયદો થશે. એ કર્યા પછી તેને રસ પડતા વિષયોમાંથી ક્યા તેને આજીવિકા માટે</p>	
---	--

કિશોર રાવળ

કામમાં આવશે તે વિષે મદદ કરો. બધાએ ડોક્ટર થવાની કે સોફ્ટવેર શીખવાની જરૂર નથી. અને બધાએ લખોપતિ થવાની પણ જરૂર નથી. સંગીત, સુથારીકામ, બાળકામ, કાર રિપેર અને એવાં અસંખ્ય ક્ષેત્રો માટે નાનીખોટી તાલિમ મળી શકે છે. સપ્રેમ, સજગ પ્રયત્ન ચાલુ રાખજો. સંશોધનથી હરેકની સફળતા પોતા પર કેટલી શ્રદ્ધા છે તેની ઉપર જ આધાર રાખે છે. કોઈ માને કે પોતે નિષ્ફળ જરો તો તેમ જ થશે અને કોઈ માને કે જીવલંત સફળતા મળશે તો તેમ થવાની શક્યતા વધુ. એટલે આપી શકો એટલું પ્રોત્સાહન આપવું રહ્યું.

એક દીકરાને જન્મ આપી મારી પત્ની થોડા વખતમાં ગુજરી ગઈ અને આજે એ દીકરો ૧૨ વર્ષનો થયો ત્યાં સુધી મેં બીજા **?** કશા વિચાર કર્યા વગર મારાં વ્યવસાય અને દીકરાના ઉછેર ઉપર જ એકાગ્ર રહ્યો છું. દોસ્તોના, સગાંઓના દબાશ છતાં સૌ કોઈ રોમેન્ટિક પરિચયો ટાળ્યા છે. હમણા કોઈના પરિચયમાં આવ્યો છું અને થોડો ક જ ઠેલો મારતા કંઈક અવનવું થઈ જવાની શક્યતા લાગે છે. આજે આટલા વર્ષ મારા દીકરાને કઈ રીતે આ નવો સંબંધ ગળે ઉત્તરાવવો, કઈ રીતે યુગોથી થતા આવતાં અપરમા અને અપરબાળકના પ્રશ્નોને ઊભા જ ન થવા દેવા?

મોટિબેન: એકલે હાથે સંતાનને ઉછેરવાનું બહુ જ અધરનું કામ છે. આટલા વર્ષો બાળક સાથે એકલકી થઈ બાંધેલા સંબંધમાં એક નવી વ્યક્તિને આશાવી અને આશા રાખવી કે બ્યાળક આસાનીથી સ્લીકારીને બીજી વ્યક્તિને સમય અને પ્રેમની ભાગીદાર થવા દે તે ઉચ્ચિત નથી. નવી વ્યક્તિને અને બાળકને પૂર્વિત્યારી રૂપે બસે સંબંધો તમને કેટલાં અમૂલ્ય છે તે નિખાલસતાથી વર્ણવવા જરૂરી છે. અને આપણે આદર્શ દુનિયામાં રહેતાં નથી અને માનવ-સહજ કયારેક કોઈ અકળાય કે ગુસ્સે થાય ત્યારે પણ યાદ રાખવું કે સાચી માઓ પણ નવી માની જેભ ક્યારેક અકળાતી હોય છે અને ગુસ્સે પણ થતી જ હોય છે. એટલે એમાં પરાયાની ભાવના જ છે તેવું કોઈ નિરૂપણ ન થાય એ માટે સચેત રહેવું અને સૌને સચેત રાખવાં. બાળકને એક કે બીજા પ્રકારે 'હું તને ચાહું છું' તેમ કહેતા રહેવાની જરૂરીએતાત વધે. અને નવી વ્યક્તિનો સ્લીકાર એટલે ગયેલી વ્યક્તિનો ત્યાગ નથી તેવું સ્પષ્ટ કરતું જ. આ નવી કુટુંબ રચનામાં મીઠાશ જાળવવામાં બાળકનો ફાળો પણ મહત્વનો રહેશે એ પણ તેને સમજાવવું રહ્યું.

કેસર કેઈક

કિશોર રાવળ

ગળથૂથીમાં ભલેને ગોળ ખાંદો હોય પણ હર ગુજરાતીને મીઠાઈમાં કેસર, પિસ્તા, એલચી નાખો નહિ ત્યાં સુધી મિથાન ખાધાનો સંતોષ ન જ થાય. એટલે આપણે કર્યો અખતરો કે કેઈકમાં આવો સ્વાદ ઉમેરિયે. તો તો કમાલ થઈ ગઈ. જૂઓ અજમાવો અને પછી કહો કેવું લાગ્યું!

સામગ્રી

પ્રમાણ ખાલી હોય ત્યારે તમારા સ્વાદ પ્રમાણે વાપરવાનું સૂચવાયેલું છે.

કેટલું	માપ	વસ્તુ
--------	-----	-------

૧/૪	ચમચી	કેસર થોડા દૂધમાં ઘૂંટેલું
૩/૪	કૃપ	દૂધ
૫	ચમચા	માખણ કે માર્જેરિન
૩/૪	કૃપ	સાકર
૨		ઈડાં
૨	કૃપ	ઓલ પર્ફિલ ફ્લાવર (મેંદ્ર)
૨ ૧/૨	ચમચી	બેંકિંગ પાવડર
૧/૪	ચમચી	ભીંહુ
૧/૪	કૃપ	બારીક કાપેલા પિસ્તા
૧/૪	ચમચી	વાટેલા એલચી

ઈડાંને બદલે બે ચમચા વધુ માખણ કે ચાર ચમચા ચણાનો લોટ વાપરી જૂઓ.

૨

બનાવવાની રીત

- અવન ત૫૦ ડિગ્રી F સુધી ગરમ તપાવો.
- ઘૂંટેલું કેસર દૂધમાં નાખો.
- માખણ રૂમના ઉષ્ણાતામાન પર આવે પછી સાકર સાથે ફોર્કથી કે ભિક્સરથી ખૂબ ફીષો. પછી ઈડાં નાખી એકરસ કરો.
- લોટ, બેંકિંગ પાવડર અને ભીંહુ નાખી એકસરખાં મેળવો. પોણા ભાગનો લોટ, કેસરિયું દૂધ અને સાકર-ઈડાંનું મિશ્રણ ધીમે ધીમે ભેગા કરી મેળવતા જાઓ. અને છેલ્લે બાકીનો લોટ નાખી હાથેથી ચમચા વડે એકરસ કરો.
- અંદર એલચી અને પોણા ભાગનાં પિસ્તા હળવેહાથે મિલાવો.
- બે ૮"ના કેલીકના પાનને જરા માખણ લગાડી, અંદર બધું મિશ્રણ ઠાલવો. ઊપર બાકીના પિસ્તા ભભરાવો.
- અવનમાં ૩૦ મિનિટ બેઠ્ક કરો. અંદર સળી નાખી બહાર કાઢીએ તો ચોટે નહિ ત્યાં સુધી બેઠ્ક કરી બહાર કાઢો. પાંચ મિનિટ ઠરવા દઈ, પાનમાંથી કાઢો, જાળી ઊપર ઠરવા દો.

૩

આઈસિંગ

હું તો આઈસિંગ વગર જ આપદું છું. પણ આઈસિંગ કરવું હોય તો તેને માટે સૂચન જ આપીશ. કોઈ પણ સાંદુ વનિલા આઈસિંગ બનાવો. પછી બે ગ્રાન્ટ રસ્તાઓ છે.

ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક

કિશોર રાવળ

જાન્યુઆરી ૨૦૦૭

C

34

૧. તેમાં સહેજ કેસરી કે પીળો રંગ નાખો. અને કેઈકને સુશોભિત કરી ઉપર કેસરના થોડાં તાંત્રણ છાંટો કે પિસ્તા ભભરાવો.
૨. સહેજ લીલો રંગ નાખી. ઉપર જરા છૂટથી પિસ્તા છાંટો.
૩. જરા આછો ગુલાબી રંગ નાખી, ઉપર ગુલાબની પાંખડીઓ છાંટો.

ભજિયાં

ભજિયાં એટલે ભાંંયાનો લેઝ, થાક્યાંનો આધાર. ગમે ત્યારે, હુકી મુદ્દતમાં તૈયાર થઈ શકે. ગરમાગરમ, બધા સ્વાદોને અનુકૂળ. એક બટકે ખવાય તેવી સાઈઝ. બટેટા, કાંદા સૌને ફાવે. જાંતુમાં કાચી કેરી વાપરો, અઘકચરી કેરી વાપરો. ગળું ખાવાનો ચટકો હોય તો પાકી કેરી કે કેળાં, તીખું તમતમતું ભાવે તો સરસ ચીડીયાં મરચાં લો. વાયુની બીક લાગે છે? મારાં ભાલી કહે "નાખો અજમો, તો થાય હજમો". આ ખાટી-મીઠી-તીખી-તૂરી વાનગીઓ માણો!

પણોત્સવ કે રંગોત્સવ?

મિતા ભહુ

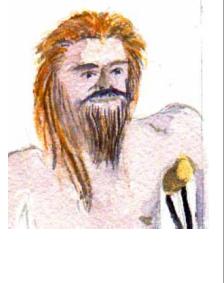
સપાટેભર મહિનો આવે અને પ્રકૃતિએ ઓફેલું લીલુંછમ પટોળું સંકેલાવા લાગે. ઉનાળામાં માત્ર લીલારંગનાં ગણવેશધારી વૃક્ષો છુટીની તૈયારીઓ રૂપે અવનવા રંગો ધારણ કરે. દિવસે દિવસે નૃત્યની ગતિમાં વૃક્ષે વૃક્ષે રંગ પૂરાવા લાગે. બધાં જ વૃક્ષો જાદૂગરની લાકડી ફરે ને ક્ષણમાં બદલાઈ જાય એવો કોઈ બીજો ચમત્કાર નહીં. જીણી નજરે જોઈએ તો કોઈ નૃત્યકાર રંગની પિયકારી લઈ વૃક્ષે વૃક્ષે, પર્ણો, પર્ણો તાલબદ્ધ ઠચ્કતો સંભળાય. થોડા દિવસ પહેલાં જે વૃક્ષ ક્યાં ખૂણામાં છે તેનો જ્યાલ પણ ન આવતો હોય એવું નાનામાં નાનું વૃક્ષ પણ આજે બોલકું બની જાય—"મારા આ નવા નવા વાધા તો જૂઓ!" વૃક્ષને જાણે આખા વરસની ભેગી કરેલી પચરંગી વાતો થોડા દિવસમાં કહી નાખવી હોય એમ રંગો રેલાવા લાગે. પાંદ્રે પાંદ્રે રંગીન ગીતોના કુવારા કૂટે-આ રંગો પણ કેવાં જૂદાં! ક્યાંક રતુંબડો રંગ એટલો તાણે લાગે કે હમણાં જાણો ચુંટી ખજશું ને વૃક્ષકચ્ચાના મુગ્ધ ગણ્ય પર ટશિયા કૂટશે. ક્ષિતિજ પરના કિરમજી વૃક્ષ-સમુહ આખી ક્ષિતિજને કિરમજી કરી નામે, ક્યાંક પીળાં, ક્યાંક લાલ, ક્યાંક રતુંબડા કે કિરમજી કુલાકૃતિ જેવું અજબ સંયોજન રચે.

પાનખર એટલે જાણે હોળી ખેલતાં વૃક્ષો કે પણી વૃક્ષોનું હોળી નૃત્ય! પ્રત્યેક વૃક્ષનું રૂપ અનેરન, પ્રત્યેક વૃક્ષની છટા અલગ, પ્રત્યેક વૃક્ષનો જૂદો લય, જૂદી ગતિ. પાનખરના વૃક્ષો એટલે વિશાળા લગ્નમંડપમાં આવેલું ડસ્સાદાર સાજનમહાજન.

દૃષ્ટિ રંગોથી સભર થઈ જાય અને થોડા સમયની આ રૂપલીલા મનઃપટ પર ચિરંજિવ બનીને સમય પૂરો થાય અને કશા પણ શોક વિના આ મહાલયના તાનમાં ભજી જવાનું! માત્ર ટોચ પર રહેવામાં નહીં પણ પડવામાં, ઢળવામાં પણ સૌંદર્ય-

ગમે તે કણો, ગમે તે સ્થળે વિચારં અને પણ્ણોનો રંગમેળો, વૃક્ષોની એ રૂપલીલા સાતે સૂરે હદ્યમાં ગંકારી ઉકે છે.

		મારા પિતરાઈઓ
સ્વામી આનંદ	(મારો મમરો: સ્વામી આનંદ સાધુભાવાઓને પોતાના પિતરાઈઓ કહી ઓળખાવે છે કેમેકે ઘર છોડીને લેખ લીધો અને વર્ષો તેમની વચ્ચે ગાળેલા. સ્વામી આનંદ ભડોલા ગણેલા, વિવેકાંદનાં રંગમાં જબોળાયેલા, રામકૃષ્ણ આશ્રમોમાં 'સર્વધર્મસમભાવના'થી લીજાયેલા અને ગાંધીજીની પ્રતિભાથી અંજાયેલા. તેમણે સાધુજીવનનું હુબદ્ધ, આંખદેખ્યું વર્ણન કર્યું છે. ન કોઈ પૂર્વગ્રહ, ન કઈ ખોટો ધોળીપો.. પ્રેમ, આદર અને સાથોસાથ નિષ્પક્તતાથી જરૂર પડ્યે અંદરનો સરો પણ અહીં રજૂ કર્યો છે. જરૂર વાંચવા જેવો લેખ છે. એમાંથી ચમલકારોની હુનિયા વિષે થોડું તારબ્યું છે. 'ધરતીની આરતી' માંથી)	
		હિમાલયમાં અનેક સાધુમહાત્માઓ યોગ સમાવિભાગ કે બીજી રીતે વગર કશું ખાવે પીધે વાયુભક્ષણ કરીને સેંકડો વર્ષ જીવે છે, એવાં કંદમૂળ થાય છે જે ખાવાથી આમ રહી શકાય છે, આ યોગીમહાત્માઓ યોગસિદ્ધિઓને બળો અનેક ચમલકાર કરી શકે છે, મનઈચિઠ્ઠ ચીજ મેળવી શકે છે ને. ત્રણે કાળની વાત જાણી કે જોઈ શકે છે, એવી એવી માન્યતાઓ આપણી પ્રજામાં ને હુનિયાની ઘણી પ્રજાઓમાં પ્રચાલિત હોય છે. થિયોસોફી વગેરે જેવા કેટલાક આધુનિક ગુઢવાઈ પંથવાળાઓએ આવી વાતો પર કેટલીક જાતના વેપાર પણ થોડો વખત કર્યા. આ બધી નવલકથાઓ છે. મેં ૫૦ વરસની મારી સાધુ જિંદગીમાં ભરપૂર શ્રદ્ધા જિજાસા છતાં આવું કશું ક્યાંએ કદી જોયું નથી....
		સાધુસંતોના ગુણનુરાગી એવા એક ભાઈ લખે છે: "મારા પિતરાઈઓ" વાળી આપની લેખમાળા મેં રસપૂર્વક વાંચી. છેદ્ધા લેખમાં સાધુઓના ચમલકાર વગેરે અંગે નવલકથા કહીને જે ઉલ્લેખ કર્યો છે એ મને ન ગમ્યું. કદાચ એવું બન્યું હોય કે આપે બહુ પરિભ્રમણ કર્યું છતાં એવા મહાનુભવોનાં દર્શન કરવાનું સદ્ગ્લાંઘ નયે ગ્રામ થયું હોય. એ ઉપરથી એ વસ્તુને નવલકથા કહી ઉડાવી મૂકવી એ ઠીક ન કહેવાય. 'આજનો જમાનો વધારે ને વધારે બુદ્ધિવાદી બનતો જાય છે. એમાં આપ આવું વિધાન કરો એટલે થઈ રહ્યું. વાચકોને આવું ચટાકેદાર વિધાન ગમી પણ જાય, પણ આથી સૂક્ષ્મ સત્યને હાનિ જ થાય. આપે 'એન ઓટોબાયોગ્રાફી ઓફ એ યોગી' એ ચોપડી વાંચી હશે. બીજા સંતોના જીવનમાંથી પણ એ વાતની પ્રતીતિ થાય છે. આ વસ્તુ આપના અનુભવને આધારે સાચી નથી એમ પ્રતિપાદન કરો એ શું બરોબર કહેવાય?"
		અત્યારે જિંદગીને છેડે પહોંચીને જો હું લખવા બેસું તો તે જોઈ વિચારી, તાવીતોળીને જ લખતો હોઉં ને? મેં જે વસ્તુનો પ્રતિવાદ મારા લેખમાં કર્યો તે સાધુઓ હિમાલયમાં ખાધાપીધા વગર સેંકડો હજારો વરસ જીવે છે એ અનેક લોકોની ચાલતી માન્યતાઓનો, મહાપુરુષોને માથે અતિપ્રાકૃત ચમલકારો મફવાનો શિઅરસ્ટો માનવીનાં મનના.

સ્વાસ્થ્ય માટે નરવો નથી. તમામ ગૂઢવાદ તેવો છે. મૂખાંને જીવતાં કરનાર ઈશ્વરાના ચમત્કારોને માનનારા ભાવિક ષિસ્તિઓ કરતાં મૂખેલું કોઈથી જીવતું ન જ થઈ શકે એ સત્ય કિસા ગોતમીને સચોટપણે સમજાવનાર ગૌતમબુદ્ધ વધુ ડાખા હતા એમ માનનારી આસ્થા વધુ નરવી છે. 'એક યોગીની આત્મકથા'વાળું પુસ્તક મેં જોયું છે. તેની નકલ મને કોઈ મિત્રે આપેલી. તે પુસ્તકને હું તદ્દન નકામું ગણું છું. રામકૃષ્ણ પરમહંસ, અરવિદ ધીં કે રમણ મહર્ષિ વિશે ચમત્કારોની વાતો ફેલાવનારા આધુનિકોને હું વેવલા માનું છું. (ખંધા પણ હોઈ શક.) જૂના લોકો કરતાં પોતાને આધુનિક કહેવડાવનારા ઘણીવાર અંધશ્રદ્ધામાં કમ નથી હોતા. જડ શ્રદ્ધા માણસમાં અસહિષ્ણુતા કે ઝન્ઝન પ્રેરે છે અને રીજન અથવા વિઝુંબ પ્રત્યે એને હુમલાખોર બનાવે છે.

ક્યાંયે જો હું લખ્યું છું તો તે વાચીના રંજન કે સ્વાદ અર્થે નથી લખતો. અર્ધી સદી કે વધુ કાળના જાતઅનુભવ પછી થયેલાં દર્શન કે અવલોકનને વ્યક્તિ કરવા સ્વસંતોષ અર્થે અગર તો મારા નૈતિક, આધ્યાત્મિક વિકાસની ગણતરીએ લખ્યું છું. જિંદગી ઉધારી ચોપડી છે. તે વાંચવાસમજવા સારુ કોઈને ગૂઢવાદ આયાત કરવાની જરૂર નથી, ન હોવી જોઈએ. ગૂઢવાદના સારાં પણિશામ આવેલાં મેં જોયાં નથી.

મેં મારી લાંબી જિંદગીમાં એકે ચમત્કાર જોયો નથી. કેટલીક ઘટનાઓ જીવનમાં ને સંસારમાં ક્યારેક એવી જોવાય અનુભવાય છે કે જેનો ભૌતિક વિજ્ઞાનવાળા, પદાર્થવિજ્ઞાનવાળા આપી શકતાં હોય છે તેવો ખુલાસો, આંખે દેખાય તેવો, આપણે આપી શકતા નથી. પણ ઘટનાઓ માનવીને એની જીવનયાત્રામાં કે એના ચરિત્ર, સંસ્કાર, પુરુષાર્થ કે જહેમતોમાં કોઈ ઉપકારક કે કલ્યાણકારક નીવડે છે એવું હું માનતો નથી. અનુભવ પણ એવો નથી. બલ્કે ઊલદો જ છે. તેથી સદાય એનો સંદર્ભ હડહડતો વિરોધી રહ્યો છું. મુખ્યત્વે નબળા મગજ કે વ્યક્તિત્વવાળા કે લાલચું સ્ત્રીપુરુષો પર એનું કામજા ચાલે છે. ધરખમ વ્યક્તિત્વ કે વિલ વાળા પર નહિ. મેસેરિઝમ, લાન્ચેટ વગેરેની જેભ. એ લોકો એમ કહેતા કબૂલતા પણ હોય છે. હું તો મારી જાત પર જે અજમાવતું હોય તે સંભોડન વિદ્યા અજમાવો એવી ચેલેન્જ આપતો જ હોઉં છું. કોઈ મને તે ઉપાડી લેનારો મળ્યો નથી.

પણ માણસમાત્રમાં, tallest પણ, હંમેશા એક સ્કુલીલો હોય છે, જ્યારે તેઓ weakest link જેમ રહે છે અને ન સમજાય, કલ્યાય તેમ વર્તે છે. આ જગાએ જ આ બધા અગમવાદ, ગૂઢવાદ કે તેના પાણાઓને અવકાશ જડતો હોય છે. પણ જે હોય તે સ્થિતિ નબળાઈ છે, નોર્મલ નહિ. તેથી નોર્મલ નરવા માણસ કે મનઃસ્થિતિવાળાને માટે એ બધું કેવળ ત્યાજ્ય અને અનરવું છે.

		ચુંટેલા બોર કિશોર રાવળ
	હું આશા રાખું છું કે મારા વરમાં મેં જે સુધારા વધારા કર્યા છે તેની કદર તેની ભવિષ્યની પત્નીને થાય	
	હાસ્ય એક અમૂલ્ય વસ્તુ છે, સિવાય જ્યારે કે નાકમાંથી દૂધ નીકળે	વૃદ્ધી એલન
	તમારા વિચારો ફેલાવવા હોય તો નાના શબ્દો, ટૂંકા વાક્યો અને મોટા વિચારો વાપરો.	જીધેન હેન્રી પે-સંન.
	પ્રશાંત મહાસાગર નાવિક બનવા સાવ નકામો.	
	જાણતા છતાં કંઈ કરી ન શકો તે ન જાણ્યા બરોબર જ છે.	
	જૂઠાણું ફેલાવવા બે જણા જોઈએ. એક કહેનાર અને બીજો સાંભળનાર.	
	તમે શું થઈ શકો એ વિચારમાં સમય વ્યસ્ત કરતાં તમે શું છો તેને ઘણ્ણો અન્યાય કરો છો.	
	મામુલી શિક્ષક બોલી જાય, સારો શિક્ષક સમજાવે, ઉત્તમ શિક્ષક પુરવાર કરી દેખાડે જ્યારે મહાન શિક્ષક પ્રેરણા આપે.	વિલિયમ આર્થર વર્ડ
	સરસ ચોપડી તો એ કે જેને પૂરી કરો અને એવું થાય કે તમે એક મિત્રને આવજો કીદું.	
	હું નસીબમાં માનું છું. મેં શોધી કાઢ્યું છે કે જ્યારે જ્યારે હું વધુ કામ કરું છું ત્યારે મારાં તકદીર વધુ ખૂલે છે.	થોમસ જેફર્સન
	પુરુષ વગરની સ્ત્રી એ સાઈકલ વગરની માછલી જેવી છે	ગલોરિયા સ્ટ-ઇનેમ
	હંમેશા સાચું લાગે તે કરો. ઘણા અંજાઈ જશે અને બાકીના વિસ્મિત થઈ જશે.	માર્ક ટ્રેનેરન
	ઈશ્વર પાસે કશું માગતું નહિ, ખાલી યોગ્ય સમયે યોગ્ય જગાએ તમને મૂકે એવી વિનતી કરવી મેદિસકોની કહેવત	
	લગ્નની સફળતાનો આધાર તમે કેટલી વાર ફરીફરી પ્રેમમાં પડી શકો છો તેની પર છે-એક જ પાત્ર સાથે.	જેર્મેન ગ્રીઅર
	એક માણસ તેના માબાપની જ પેદાશ છે તેવું નથી-તેની પત્નીની અને બાળકોની પણ!	

જિંદગીમાં સફળતા માટે બે જ વસ્તુઓ જરૂરી છે: અજ્ઞાન અને આત્મવિશ્વાસ-

માર્ક ટ્રેઇન

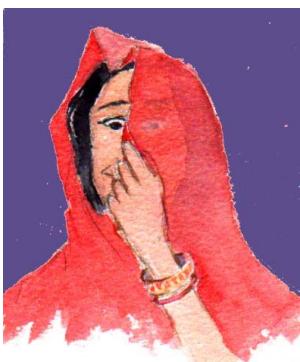
માનવીનું મન જગતમાં સૌથી ઓછી સ્થિતિસ્થાપક વસ્તુ છે. નવા વિચારથી એક વખત બેંચાયા પછી કદ્દી મૂળ સ્વરૂપમાં નથી આવી શક્તનું.

તમારી ઓફિસને વ્યવસ્થીત કરવામાં કમ્પ્યુટર ખૂબ જ મદદ રૂપ થાય છે-અને કચરા પેટી તો તેનાથી યે વધુ.

નાજુક નવલી નાર

જસવંત ભાવસાર

(મારો મમરો: કલા એ હેશા જીવનનું દર્પણ જ નથી હોતું, જીવન ઘડવાનો હથોડો પણ હોઈ શકે છે. મનની લાગણી કેમ દર્શાવવી તેની ગતાગમ ન હોય એવાં કેટલાયને નાટ્યકારોએ સંવાદી અને ગીતોથી ગમ્ભીત સાથે શાન આપ્યાં હશે તેની કલ્પના તો કરો!)

સંવાદ:-

શોધી કાઢો, શોધી કાઢો, શોધી કાઢો.

જૂનામાંથી નવું શોધી કાઢો,
નવાંપાંથી અવનનું શોધી કાઢો,
અનેક અજ્ઞાયબીથી ભરેલા આ સંસારમાં કોઈ શોધે ઘ્યાર,
કોઈ ભરથાર શોધે છે.
કુમારી કરવાને સૌ કલદાર શોધે છે.
કાતર ચલાવવા ભવાલી માલદાર શોધે છે.
આ ઈશ્કનો બંદો નવેલી નાર શોધે છે!

અરે આ કોણ બોલે છે?

એ તો હું,
આપનો જિદમતગાર,
ઘારનો ઉમેદવાર,
ઈશ્કના બજારમાં ધોળે દાડે ઘાડ પાડનાર,
લુંટરાનો સરઢાર!

જા, જા, પિટ્યા, ગમાર!

નીકળ અહિથી બહાર.

ઓ દિલવિનાની દિલદાર,
આ તારા ગુણના ગ્રાહક સાથે
શા માટે કરે છે તકરાર?
ચતુરા, ચિત્તચોર હું ચાહક થઈ બેઠો.
ગોરી, હું તારા ગુણનો ગ્રાહક થઈ બેઠો.

શું તું મારા ગુણનો ગ્રાહક થયો છે?

હોવે!

મારા ગુણ કેવા છે તે તું જાણો છે?

તારા ગુણ કેવા છે?

જો સાંભળ

હા સાંભળું.

ગીત:-

મારાં દિલનો કરતાં નાવે પાર
હું હું નાજુક નવલી નાર!

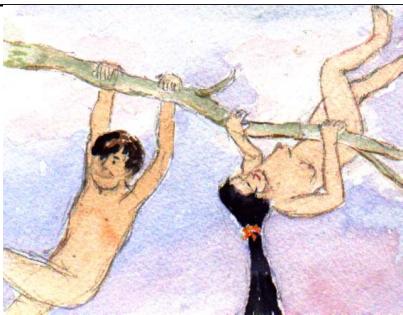
માન નહી મળવાથી મારો
મિજાજ જાશે પાર.
એક ઈશારે ધાયલ કરતી
જાતક એકહજર.
ઉમેદવારી કરતા પહેલાં
કરજો ખૂબ વિચાર. હું તો નાજુક...

અજબ ખુમારી ચડી પ્રેમની
શોધે ખૂબ ઉપચાર.
દિલ દર્છને દિલદાર થયા તો
હવે નથી દરકાર.

પાગલ પ્રેમી પ્રેમપંથનાં
નિર્ભય થઈ ફરનાર - હું તો નાજુક...

કિશોર રાઠન

અમે આકળાં કિરીટ રાવળ

અમે તારી તે ડાળખીનાં પાંડાં પ્રભુજી,
અમે તારા તે આભલાનાં વાદળાં.
અમે તારા જૂલાબ્યા જૂલીએ પ્રભુજી,
બલે ખોલો દુવાર અમે આકળાં.

અમે તારા સરવરનાં માછલાં પ્રભુજી,
અમે તારા સમંદરની નૌકા
અમે વહેલા પરોઢિયાના તારલા પ્રભુજી,
હવે વેરો કિરણ રંગ ટક્કડા. - અમે તારી તે....

અમે તારી તે સાંજ અને તારું પ્રભાત,
અમે તારી તે રાત અને તારો દિન.
અમે તારું શિખર, તારી ખીજા, અમે નાથ તારા
સૂરના પડધાએ અમે પાગલ પવન. - અમે તારી તે...

સર્વાંગ સુંદર

ક્રોકિલા રાવળ

શરીરનો સૌષ્ઠવ સરસ રીતે સાચવવા માટે રોળંદા કામમાં થોડીક સાવચેતી રાખવી જરૂરી છે. શરૂમાં ધ્યાન દઈને અપનાવેલી ટેવો આપોઆપ જ આસાન થઈ જાય છે. તેમ જ અમુક નુકસાનકારક પદ્ધતિઓ જાગૃતપણે દૂર રાખવાથી મરોડ સચવાય એટલું જ નહિ પણ કાયમ જડ ધાલી બેસે તેવા કભર કે બરડાના દુખાવાઓથી બચીએ.

ઉચ્કકી વખતે

કભર સીધી રાખવા માટે આટલું કરો. વાંકા વળો ત્યારે તમારા ગોઠણથી વાંકા વળો. વાંસો સીધો રાખો. કોઈ વસ્તુને ઉપાડો કે ઉચ્કો ત્યારે વસ્તુને શરીરથી નજીક લાવીને ઉચ્કો. છાતીથી ઊંચે કોઈ વસ્તુને ઉચ્કકી નહિ. જ્યારે ભારે વસ્તુ ઉચ્કવાની હોય ત્યારે બીજાની મદદ લ્યો અને કોણ આગળ રહેશો અને કેવી રીતે બોજો પકડશો અને ક્યાં મુકાશે તેનો બે પણ વિચાર કરવો. રસ્તામાં કંઈ આહું પડ્યું હોય તો પહેલેથી જ ખસેડી લો.

	કંમરેથી વાંકા વળવાને બદલે ગોઠણેથી વળો	
	નાનું સ્ટૂલ લઈને બોજો હમેશા ખભા નીચે જ રાખો.	
	હાથમાં વજન હોય ત્યારે કંમર મરડાય નહિ તેનો ઘ્યાલ રાખો.	

ચાલતી કે ઊભા રહેતી વખતે

કામ કરતી વખતે લાંબો સમય ઊભા રહેવાનું થાય ત્યારે એક પગ નાના સ્ટૂલ પર ઊચો રાખવો. પગ બદલતા રહો. બ્રશ કરતી વખતે કે મોહું ધોતી વખતે ગોઠણને થોડા વાળો જેથી વાંસો વાંકો વાળવો ન પડે. ચાલતી વખતે ટટાર ચાલો. માણું ઊચું, ઢાકી થોડી અંદર રાખો. નિતંબને થોડા આગળ રાખો. પગની આંગળીઓને સીધી રાખો અને હંમેશા જરા પણ ખટકે નહિ એવાં જોડાં પહેરો.

લાંબો સમય ઊભા રહેવાનું
હોય ત્યારે એક પગ નીચે
સ્ટૂલ રાખો અને વારે વારે
પગ બદલતા રહો.

કખરેથી વાંકા વળવાને બદલે
ગોઠણેથી વળો.

લાંબો વખત ઊભા રહેવાનું
હોય ત્યારે ઊચી એડીના
કે ખેટકોર્મ શૂઝુને
છોડી, જરા પણ ખટકે નહિ
તેવા શૂઝ પહેરો.

બેસ્તી વખતે

ખુરશી ઉપર બેસો ત્યારે બને પગ જમીનને અડકે એવી રીતે બેસો.. ગોઠણ નિતંબથી ઊચા હોવા જોઈએ.. પગને આંટી મારી શકો અથવા નાના સ્ટૂલ પર રાખી શકો.. લાંબો સમય બેસવાનું હોય તો ગરદનને બરોબર ખુરશી પર ટેકવો.

બેસો..

બેસો..

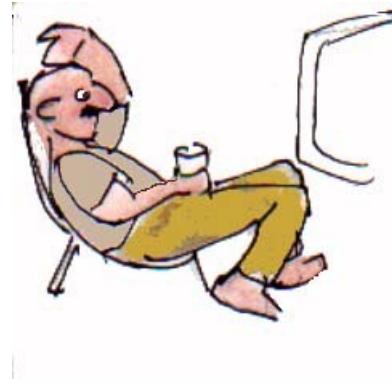

બેસો..

ગરદનને પૂરો ટેકો મળે તેમ
બેસો..

બેસો..

ગોઠણ કમ્મરથી ઊચા રાખો

મોટર ચલાવતી વખતે

કારની સીટને જેટલી આગળ રખાય તેટલી આગળ રાખો જેથી ગોઠણ જરા વળેલા રહે અને નિતંબથી ઊચા રહે. કાર ચલાવતી વખતે ટાર બેસો અને બસે હાથ સ્ટીઅરિંગ વ્હીલ પર રાખો.

બેસો...

બેસો...

ગરદનને પૂરો ટેકો મળો તેમ
બેસો...

સૂતી વખતે

સૂઅનો ત્યારે ગાદલું કઠણ વાપરો. જોણો પડ કે ખાડો પડી જાય તેવાં ગાદલાં કરોડરજૂને વાંકી વાળી નાખે છે અને લાંબે ગાળે કમ્મરનો દુખાવો ઊભો કરે છે. પડખાબર સૂતા હો ત્યારે ગોઠણ વાલીને સૂઅનો. સીધા સૂતા હો તો ગોઠણ નીચે ઓશીકું રાખો.

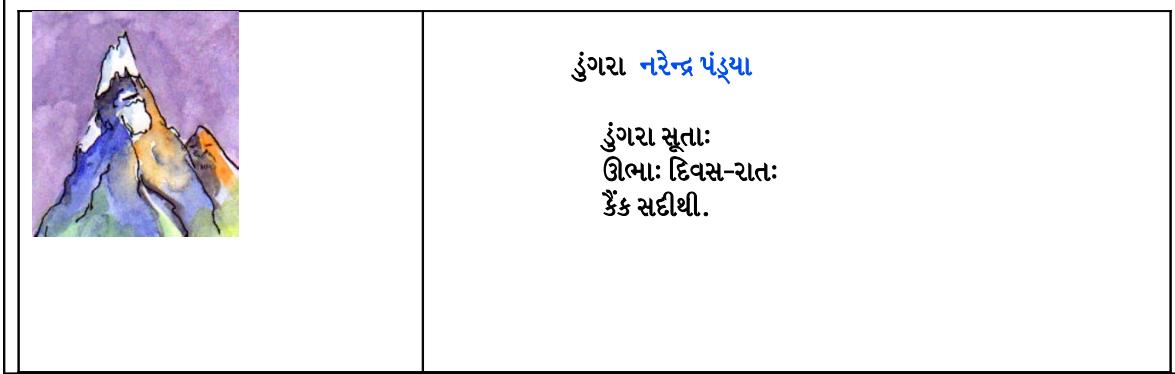
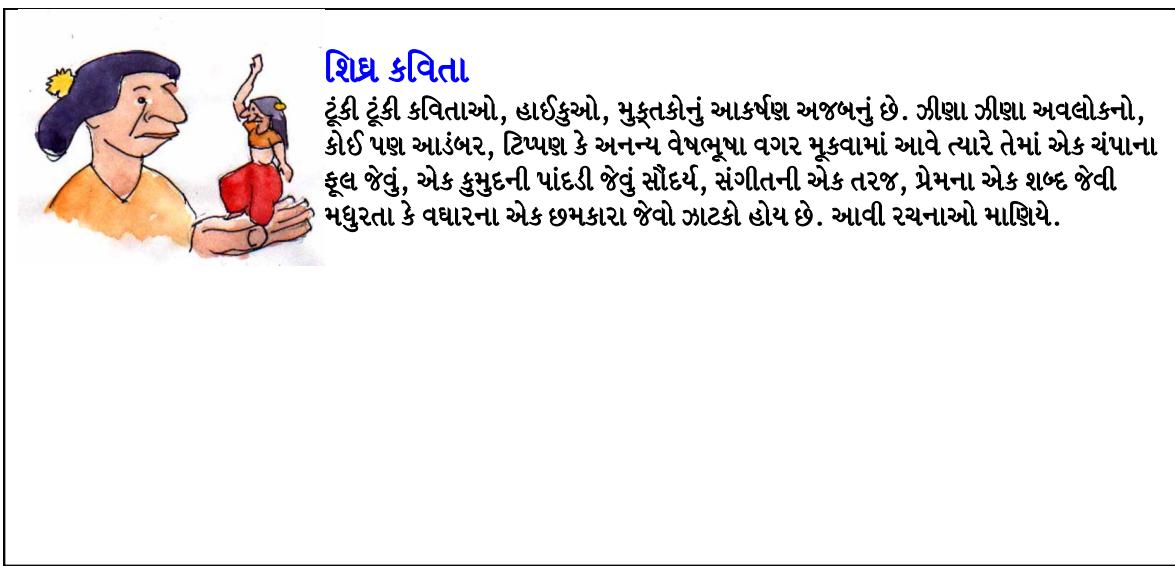
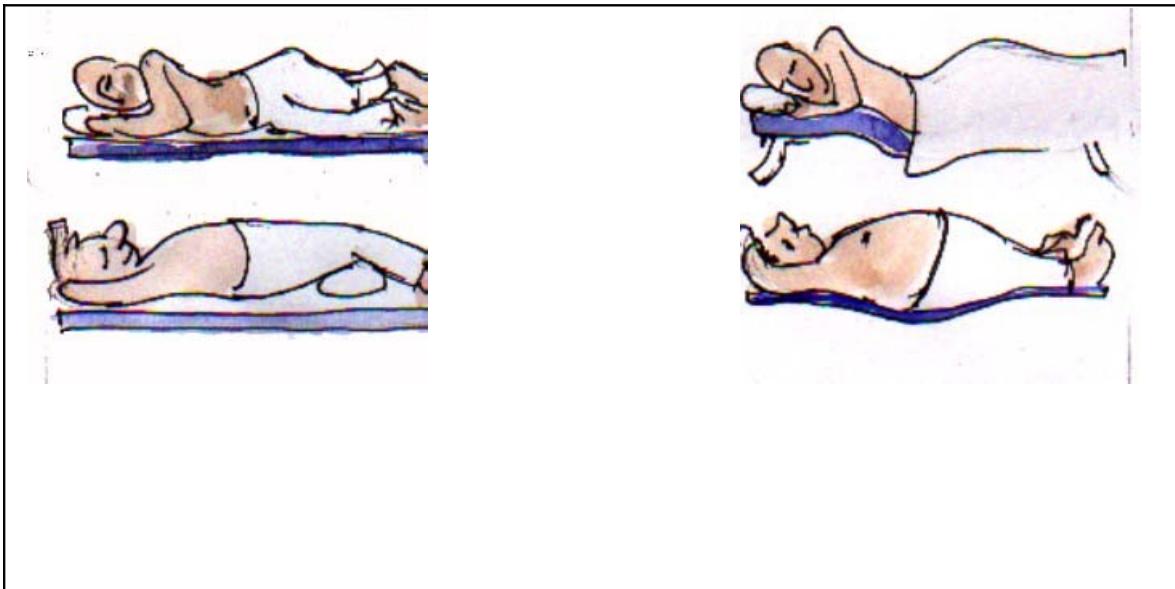

બેસો...

બેસો...

ગરદનને પૂરો ટેકો મળો તેમ
બેસો...

થોર નરેન્દ્ર પંડ્યા

હાથિયો થોર
બખતર કાંટાનું:
ચોકી કરતો..

બીજ નરેન્દ્ર પંડ્યા

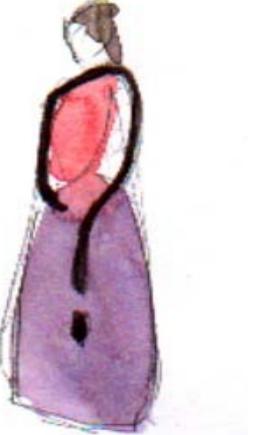
ચાંદ બીજનો
કિતિજે આણી રેખા
શિવના શિરે.

પોપટ નરેન્દ્ર પંડ્યા

ડાળોઓ સૂકી:
બેંકુ પોપટ ટોળું:
પાંડડાં લીલાં?

	<p>કોણ? પ્રવીષા પટેલ "શશી"</p> <p>જોથાં નથી, જાણાં નથી, કોણ તમે છો? ભૂલ્યો, અરે! તમે તો લજામહી છોડ છો.</p> <p>શબ્દ નથી, અવાજ નથી, કોણ તમે છો? ભૂલ્યો, અરે! તમે તો આનંદની છોળ છો.</p> <p>ગતિ નથી, ગમન નથી, કોણ તમે છો? ભૂલ્યો અરે! તમે તો જીવનનો મોડ છો.</p>
	<p>અડધે પ્રવીષા પટેલ "શશી"</p> <p>કેવું આ મનહું? આશા મહિ પણ રડતું; જળ વચ્ચે ના પલળે, નિરાશામાં પણ હસતું!</p>
	<p>બીજો પ્રહર પુ.શિ. રેણે</p> <p>(મરાઈ કવિ પુ.શિ. રેણેની કવિતા નવીનતા, તાજગી અને લાઘવ માટે તથા કંઈક અંશે દુર્ભોધતા માટે જાણીતી છે. એમનાં કાવ્યોમાં કામનાના અને વાસનાના અનેક સંકેતો છે. આપણા પ્રિયકારી મહિયારની જેમ એમની કવિતા ક્યારેક શયનખંડના દર્પણ જેવી હોય છે. સંક્રિતિક રીતે એમની કલમ ઘણું કહી શકે છે. જૂઝો. સુરેશ દલાલ.)</p> <p>બીજો પ્રહર, બધું જ પ્રશાંત. થાકીને પલંગ પર આડી પડેલી તું બારી બહાર ઢાળે છે ચામર અધીરો સરગવો આંગણનો.</p> <p>(મારો મમરો: 'દુર્ભોધતા'? સમજતું પડશે!)</p>
<p>અજબ-ગાંબ ગાંલ!</p>	

કિશોર રાવળ

આ અંકમાં આદિલ મન્સૂરીની એક સરસ ગજલ છે. એની રચના જોશો તો દરેક બે લીટીના શેરમાં છેલ્લે 'આવશે' આવશે. બે લીટીની રચનાને અંતે 'આવશે' એટલું મૂકી શેર બનાવીશું? દરેક શેર અલગ અલગ હોય છે કોઈમાં દર્દીલી યાતના દેખાય, કોઈમાં રમૂજ હોય કે કોઈમાં સાકી અને સનમની વાત હોય, વેડફી નાખેલા જીવનનો પસ્તાવો હોય-ગમે તે ચાલે. મને થોડાં સૂઝે છે.

અરણ્યોમાં રખડતા કો માનવીને
રેતમાં રમતું નગર એક આવશે.

કટાળાથી થાકેલા દિવસને અંતે
જી-એન્-ટીથી અનેરી કોઈ તાજગી આવશે.

(જી-એન્-ટીથી મૂળાયા? અનુકૂળતા પ્રમાણે તમે ગાંઠિયા અને ચાક્હો કે જિન-એન્-ટોનિક કહો તો તાળો મળી જશે)

અપેક્ષામાં બે દિવસની લાંઘણે
બ્રાહ્મણોને ભાવતું ભોજન આવશે.

લધુતમ-ગુરુતમથી અકળાયેલા
છોકરાંને શિક્ષક ઊઘણશી આવશે.

બે દિન સાસુ સસરા ફરવાં ગયે
હેલો નવોઢાનો ઘરે વર આવશે.

થાવા ધો!

તમારાં ફૂલો

Vishal Doshi

I read this story (dadani dadagiri, September 2000) on Kesuda.com, I like ...short stories. I found kesuda.com while searching on net. This is very good site, and reading first story about Bhavnagar was fun. Are you from Bhavnagar ? It looks like you have perfect knowledge about each and every part of Bhavnagar and your way of writing is above class.

હરનિશ જાની

કેસુડાનો સાયેન્સ ૨૦૦૦નો અંક જોયો. ભજાનો બન્યો છે. ટેર ટેર ચિન્નો મૂકવાથી વધુ સુખોભિત બન્યો છે. તેમાં પણ ગુજરાતી ગીતોનો સમાવેશ કરી ને તમે ઈન્ટરનેટનો અદ્ભૂત લાભ લીધો છે. વાર્તાઓ, કાવ્યો સુંદર છે અને હંમેશાની બીજી કોલમો પણ સુંદર

	રહી છે. ગુજરાતી ભાષાની સેવાનું ઉત્તમ ઉદાહરણ એટલે 'કેસૂડા'ને એના જશના અધિકારી તમે છો. અભિનંદન.
Usha Desai	<p>...I have been to Kesuda site perhaps 15 times in last 4 days, I showed it to some friends that stopped by. They liked it also.</p> <p>I liked your September issue and YES, CONGRATULATIONS FOR THE ANNIVERSARY. I hope you have many many years of Kesuda in you. I particularly enjoy your art work. I am definitely going to make a day trip out of going to go to the Kent falls for the fall season. I guess its a couple of hours from Scarsdale. From your painting it seems picturesque, I hope it is also photogenic.</p>
Parul Thakkar	kesuda is kool.Loved it very much.Thanks for the pain you are taking to keep up Gujarati garima in this western world.
Saryu Dalal	<p>... back to Kesuada...reading your story about My second daughter.. Throuhgout the day, the theme lingers in one's mind and it brings forth a gush of emotions.,,</p> <p>I still remember that you had introduced me to Silverstein-Where the Sidewalk ends 'Giving Tree' was another faavorite story of mine ..what a great contribution to Gujarati Literature to translate such classic stories!!</p> <p>You are living in 'FLOW' exactly as the book describes...it is so inspiring.</p> <p>('FLOW' refers to Mihalyi Csikszentmihalyi's very readable, practical and down-to-earth book on quest for happiness! Can't be too highly recommended. KR)</p>
અનિલ દલાલ	કેસૂડાં જમતું જાય છે. તમારી નિજાનંદ માટેની ભર્તી દાદ માંગી લે છે. અભિનંદન.
ક્ષિતીશ ભયેચ	કેસૂડાના (સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૦)અંક માટે અભિનંદન સ્વીકારશો. પ્રધુભાઈ અને તેમના વહુજીનો પરિચય વાંચી આનંદ થયો. પ્રધુભાઈની જે બે કવિતાનાં અંશો છાપ્યા છે તે વાંચી એટલો તો આનંદ થયો કે વાત જ ના પુછ્યો. ખૂબ જ સર્જનાત્મક માણસ છે. તમારી કવિતા - 'હાથીનું શું થયું?' - ગમી. ફરીથી, ઘન્યવાદ ભર્યા અભિનંદન સાથે.
Nimisha Thakkar	Lately I have started reading Kesuda...I was very pleased to read...specially "varta". After a long time, I am reading a Gujarati magazine - and it reminded me of my childhood I spent with my Grandma in Ahmedabad. I liked the story "Prem na Karano" and one more about children of Orphanage (kevl hashe ne kevl nai) from the previous issue. It really touched me

	and made me write this to you. Wish you all the best.
R.P.	<p>'કેસુડા' હવે સ્પિથર થઈ ગયું-અના બે અર્થ-એક તો તમારે જે આકાર આપવો છે તે અંકાઈ ગયો છે. બીજો અર્થ એ કે હવે પ્રગતિ દેખાતી નથી. તંત્રી તરીકે Cutting edge તરફ એકાદ બે ચમત્કાર આવવા દો જેથી સહેજ વિવાદ થાય. ચર્ચા, ઉહાપોહ cerebellar ધબકરા છે.</p> <p>કવિતામાં બે કવિતાઓ સરસ રહી-વિરાફ કાપણિયાની અને સુરેશ દલાલની. ગની દહૌલાની તમે જે ટાંકી તે સુંદર હતી. 'પેલા હાથીનું શું?' મુખું જ સરસ હતું. એ સવાલ સહેજ આપણાં નસ્કેરાં ફૂલાવે છે-પછી કશું નથી.</p> <p>'પ્રેમનાં કારણો'માં તત્ત્વ સુંદર છે, પણ મંથન વખતે એકોક્રિત થઈ જાય છે, છેલ્લે નિબંધ. અંતિમ વાક્ય-'પ્રેમનાં કારણો ધૂઘળાં' એ વખતે વાતાવારની નબળાઈ દેખાઈ ગઈ. પણ 'બાલકલાકાર બાયેલા' એ મસ્ત વાર્તા થઈ છે. આખું પાત્ર 3-D જેવું લાગે. એની બોલીચાલી, વર્તણૂક અને એની નજરથી જોયેલી કદરૂપી છોકરી -અને એના જીગરી દોસ્તોના તર્કની વિરુદ્ધ થઈને પણ એ વાર્તા સુખદ અંત તરફ ખેંચી જાય છે. એ દિલખુશ વાર્તા રહી. વાર્તાનું હાસ્ય પણ મોઘમ હતું.</p>
Varsha Patel	Your story 'Prem na karano' is really an excellent story. I don't have words to describe it adequately. Narmad deserves a lot of respect. His love is the real love and that's why પ્રેમનાં કારણો ધૂઘળાં હોય છે. If love can be 'explained' then it's not real love. Love is not an attraction, love is something which doesn't depend on Chemistry.